

ORTA ASYA TÜRK TARİHİ KONULARININ ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa GÖKÇE*
Hasan IŞIK**

ÖZET

Bu araştırmada Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde karşılaşılan sorunların belirlenmesine yönelik öğretmen görüş ölçeği ve öğrenci bilgi testi uygulanmıştır. Çalışmada ilgili konuların öğretimine ilişkin bir durum değerlendirmesi yapılmaya çalışılmış ve genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu amaçla, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş 10 maddeden oluşan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,73 olan “Orta Asya Türk Tarihi Konularının Öğretimine Yönelik Öğretmen Görüş Ölçeği” ile 15 maddeden oluşan ve Kuder-Richardson (21) formülüyle hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0,91 olan “Orta Asya Türk Tarihi Konularına İlişkin Bilgi Testi” kullanılmıştır. Araştırma, çeşitli illerdeki farklı okul türlerinde görev yapan ve seçkisiz örneklem yoluyla ulaşılan 17 sosyal bilgiler ve 33 tarih öğretmeni ile bu dersleri alan 180 altıncı sınıf öğrencisi ve 320 dokuzuncu sınıf öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Yapılan incelemeler ve istatistikî verilerin değerlendirilmesi sonucunda konunun öğretimine ilişkin mekân ve zaman algısı, bilginin güncelliği ilkesi ile ders kitaplarının niteliği gibi hususlarda sorunlar tespit edilmiştir. Bunlara ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri temel alınarak çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya Türk tarihi, tarih öğretimi, mekânı algılama, zaman algısı, bilginin güncelliği, ders kitapları

AN ASSESSMENT ON PROBLEMS FACED IN TEACHING THE HISTORY OF CENTRAL ASIAN TURKS

ABSTRACT

The scaling factors of opinions of teachers and testing the knowledge of students for the determination of problems faced in teaching the history of Central Asian Turks were utilized in this research. We tried to make a situation assessment regarding the subject of teaching the relevant topics, and used the general survey model. We used the “Scaling Factor of the Opinion of the Teacher Regarding Teaching the History of Central Asian Turks”, a 0,73 Cronbach Alpha credibility rating consisting of 10 items, developed by us, and the “Test of Knowledge Regarding the Topics of the History of Central Asian Turks”, a 0,91 Kuder-Richardson credibility rating consisting of 15 items.

The research was performed by the participation of 17 social science teachers and 33 history teachers, and 180 6th grade students and 320 9th grade students who took those lessons in various cities and different schools, and was based on random sampling.

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Ü. Fen-Ed. Fak. Tarih Böl. El-mek: gokce17@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Ü. İnsan ve Toplum Bil. Fak. Tarih Böl. El-mek: hasantarih@yahoo.com

As a result of the analyses and statistical information, problems were found out in perception of time and location, and the quality of school books by means of up to date information. We have gathered the opinions of teachers and students, and offered solutions.

Key Words: History of Central Asian Turks, teaching history, perception of location, perception of time, up to date information, school books

1. Giriş

Çağdaş yaklaşımlara göre tarih öğretiminin amaçları arasında; toplumsal değer ve kültür aktarımı, geçmiş ve bugünü anlamak, kimlik gelişimine katkıda bulunmak, öğrencilere deneyim ve bilimsel düşünme becerilerini kazandırmak yer almaktadır (Safran, 2006: 84, 179; Demircioğlu, 2010: 66). Köksal (2007: 271, 278), tarih öğretiminin vatandaşlık eğitiminin bir parçası olduğunu; tarih öğretiminin amaçlarının da ülkelerin yurttaşlık beklentilerine göre şekillendiğini belirtmiştir. Tosh'a (1997: 5) göre ise tarih; ulusal bilincin şekillenmesinde dilden bile daha büyük bir güçtür.

Günümüzde tarih öğretiminde çeşitli problemlerle karşı karşıya kalınmaktadır. Ders saatlerinin kısıtlı olması, eğitimde kullanılan yöntemlerin klasik olması, teknolojinin öğretim ortamlarına yansıtılamaması, ders kitaplarının çağdaş yaklaşımların ölçütlerine uymaması, ezber dayalı öğretimin sıkça kullanılmasından kaynaklanan problemler bunlardan sadece bazılarıdır (Yıldız, 2003: 182).

Tarih müfredatlarında yer alan konuların kendine has özelliğinden kaynaklanan sorunlar da bulunmaktadır. Çok geniş bir coğrafyada hareketli bir yaşam sürmüş ve etkili bir tarih oluşturmuş Türk milletinin tarihinin öğretiminde bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan biri de ilköğretim ve ortaöğretim programlarında yer alan Orta Asya Türk tarihine ilişkin konuların öğretimidir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ilk ve ortaöğretim çeşitli kademelerinde, sosyal bilgiler ve tarih derslerinin müfredatlarında bu konulara yer verilmiştir (Sakaoğlu, 1998: 146; Ata, 1999: 71; Çapa, 2002: 41; Safran, 2006: 176, 180). Günümüzde ise, özellikle ilköğretim 6. ve ortaöğretim 9. sınıflarda Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerine ilişkin konular geniş bir şekilde yer almaktadır.

Bu çalışmada, öğretim programlarından ve ders kitaplarının içeriğinden yararlanılarak belirtilen konuların öğretimine ilişkin sorunlar, öğretmen görüşleri ve öğrencilerin konuyla ilgili bilgi düzeyleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

1.1.Orta Asya Türk Tarihinin Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar

Bu araştırmada Orta Asya ilk Türk devletlerine ilişkin konuların öğretiminde karşılaşılan sorunlar incelenerek analizi yapılmış; tespit edilen sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri ve öğrencilerin konuyla ilgili bilgi düzeyleri belirlenerek çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Buna göre Orta Asya Türk tarihi konularının öğretimi ile ilgili sorunları; mekân ve zaman algısı, bilginin güncelliği ilkesi ile ders kitaplarının niteliği şeklinde belirtebiliriz.

1.1.a. Mekân Algılama İle İlgili Sorunlar

Tarihin amaçlarından biri öğrenciyi içinde yaşadığı sosyal hayat hakkında aydınlatmaktır. Diğer bir deyişle; öğrencinin sosyal hayata uyum sağlamasına yardımcı olmaktır. Bunun için tarihin yalnız eski olayları göstermesi yeterli değildir. Coğrafya ve vatandaşlık bilgisi gibi tarihe de şimdiki araştıran bir bilim olarak bakılmalıdır. Tarihin hedefi yalnız geçmişe ait olayları öğretmek değil, insanlığın bugünkü hayata ulaşmak için geçirdiği aşamaları ortaya çıkarmak ve bu şekilde şimdiki daha iyi kavratmaya çalışmaktır (Sungu, 2002: 52). Bu nedenle tarihî açıdan önemli olan çeşitli mekânların tarihi anlamada ve yorumlamada mühim bir rolü vardır. Safran'a (2006: 85)

göre de tarih öğretiminin temelinde “mekân” kavramı büyük önem arz etmekte ve tarih dersinde mutlaka söz konusu olabilecek coğrafi bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrencilerin olayların geçtiği yerlere ait somut bilgilere sahip olması bu mekânların önemiyle ilgili algılamalarını belirgin şekilde etkilemektedir. Örneğin; Ahlât'ta yaşayan öğrenciler Selçuklu tarihine ilişkin olayları daha fazla önemsemektedir. Bu durumda etkili olan bölgedeki Selçuklu eserleridir. Bursa, İstanbul gibi şehirlerde ise Osmanlı tarihine ilişkin eserlerin fazlalığı öğrencilerin algılarını etkilemektedir (Öztürk, 2010: 83). Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda tarih konularının öğretiminde yakın çevrenin etkisi anlaşılmaktadır. Ancak Orta Asya Türk tarihinin öğretimi bu açıdan sıkıntılar içermektedir. Çünkü olayların gerçekleştiği coğrafya öğrencilerin hakkında fazla bilgi sahibi olmadığı bir bölgedir.

Türk tarihinin belirli bir şekilde ele alınıp algılanmasında, mekânın büyüklüğü en önemli sorunlardan biridir. Karal (1956: 15), okullarda Türk tarihinin öğretiminin içerik açısından geniş bir sahaya yayılmasını, milli tarihimizin yapısından kaynaklandığını belirtmektedir. Türk tarihinin geçtiği coğrafyanın genişliği ve farklılığı Türk tarihinin araştırılmasında ve öğretilmesinde olumsuz bir etkidir. Baykara (2001: 349)'ya göre Türkler ilk defa Anadolu coğrafyasına geldiklerinde buradaki geçmişin bir dönemi, Türkler için yabancı idi. Bugün ise Türklerin atayurdu, öğrenciler için soyut bir kavram olmaktan öteye gidememektedir. Öğrenciler, günümüz Kırgızistan'ındaki Issık göl çevresinin, Moğolistan sahasında kalan Ötüken yöresinin, Aral Gölü ve Hazar Denizi sahasının tarihin ilk devirlerinden beri Türklerin yaşadığı coğrafyanın bir parçası olduğunu ve günümüzde de bu coğrafyanın önemli bir kısmında Türk cumhuriyetlerinin bulunduğunu algılamakta zorlanmaktadırlar. Safran (2006: 80), Türk Cumhuriyetleri algısının önemini, öğretimde Türk Dünyası konularına yer verilmesinin hedefinin aynı tarihin, aynı kültürün ayrı kalan insanlarını tanıştırmak ve kucaklaştırmak olduğunu vurgulayarak ortaya koymaktadır. Öğrencilerin bu coğrafyada Türk cumhuriyetlerinin bulunduğunu algılamada zorlanmaları, belirtilen hedefe ulaşılmasında bir sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Konunun coğrafi özelliklerine ilişkin bu sorunların yanı sıra müfredatların ve ders kitaplarının yöntem, teknik ve içerik açısından yetersiz kalması nedeniyle, tarihi olayların geçtiği mekânlar öğrencilerin zihninde tam olarak şekillenmemektedir. 1936 programında ve ders kitaplarında güncelden hareketle geçmiş dönemin şartlarının öğretilmesi üzerinde duruluyordu (Sakaoğlu, 1998: 147). Bugün ise Orta Asya Türk tarihine ilişkin konular işlenirken bölgenin günümüzdeki durumu ve özelliklerine ilişkin ders kitaplarında yeterli bilgiler yer almamaktadır. Bunun temel nedeni olarak yeni müfredatta bu konulara yeteri kadar önem verilmemesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ortaöğretim 9.sınıf tarih öğretim programının bu araştırmaya ilişkin ünitesinde “Orta Asya'nın coğrafi özelliklerini tanıy.” (TTKB, 2010) kazanımı yer almasına rağmen; açıklamalar kısmında Orta Asya'nın günümüzdeki durumuna ilişkin bir ifade yer almamaktadır. Ders kitabında (Okur vd., 2008: 71) ise; bu kazanıma ilişkin birkaç fotoğraf ve Orta Asya'nın coğrafi sınırlarının tanımlanması dışında hiç bir veri bulunmamaktadır. Benzer durum İlköğretim sosyal bilgiler ders kitapları için de geçerlidir. Örneğin 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (Genç vd., 2007: 61-75), “İpek Yolunda Türkler” ünitesinde günümüz Orta Asyası'na ilişkin kayda değer bir bilgi yer almamaktadır Oysa bu ünite işlenirken en önemli materyaller arasında siyasi ve fiziki haritalar olmalıdır. Bu soruna ilişkin olarak Ortaylı (2009: 154); “Gençliğimiz coğrafya ve harita bilmiyor. Hâlbuki tarih zamanlarda ve mekânlarda ustalıklı gezmeyi gerektirir.” demektedir. Ancak ders kitaplarında bu devletlerin kurulduğu yerlerin bugün hangi ülke sınırları içerisinde yer aldığını gösteren haritalar kullanılmadığından, konular işlenirken öğrencilerin zihninde herhangi bir coğrafi bölge canlanmamaktadır. Orta Asya Türk tarihi konularının bu şekilde işlenmesi tarih öğretiminin hedeflerinden olan millî bilinç oluşturma amacına da hizmet etmemektedir. Örneğin; ders kitaplarında “Türklerin Atayurdu Orta Asya” gibi kavramlar yer almasına rağmen konular görsel materyallerle desteklenmediğinden öğrenciler

Turkish Studies

atayurdumuzda bugün hangi ülkeler olduğunu algılayamamaktadır. Bu nedenle öğrenciler, bugün Orta Asya’da yer alan Türk Cumhuriyetleri ile tarihi ve kültürel bağlarımız konusunda ilişkilendirmeler yapmakta zorlanmaktadırlar. Yine başka bir örnek, hemen her ders kitabında yer alan “Türk tarihinin, edebiyatının ve kültürünün en eski yazılı kaynakları Orhun yazıtlarıdır.” şeklindeki anlatımlardır. Örneğin ortaöğretim 9. sınıf tarih ders kitabında (Okur vd., 2008: 87) Orhun yazıtları için “Türk dilinin ve tarihinin en eski yazılı örnekleri Kök Türk alfabesi ile yazılmış olan yazıtlardır.” şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. Türk yazıtları bu tarz kalıplaşmış ifadelerle ders kitaplarında yer alırken bu yazıtların günümüzde hangi ülke sınırları içinde bulunduğu ilişkin veriler olmadığından “Orhun Yazıtları günümüzde hangi ülkenin sınırları içinde yer almaktadır?” tarzındaki soruları öğrenciler yanıtlamakta güçlük çekmektedir.

Orta Asya Türk tarihi konularının öğretimine ilişkin mekân temelli sorunların çözülmesi için ders ve etkinlik kitaplarında tarihi nitelikli haritaların yanı sıra güncel siyasi ve fiziki haritalar kullanılmalıdır. Öğrencinin tarihi olayı yeteri kadar anlayıp yorumlayabilmesi ve olayın geçtiği yerin coğrafi özellikleri hakkında da fikir sahibi olabilmesi için materyallere yer verilmelidir. Ayrıca ders kitaplarında kullanılan haritalardan öğrencinin etkili bir şekilde yararlanmasını sağlamak amacıyla konuyla ilgili verilen materyallere ilişkin yönlendirmeler olmalıdır.

1.1.b. Zaman Algısı İle İlgili Sorunlar

Tarih biliminin temel unsurlarından biri tarihsel zamandır. Tarihsel zaman toplumu derinden etkilemiş ve toplumda iz bırakmış olayların tanımlanmasında kullanılan geniş zamanın bir parçasıdır. Bu zaman içinde yer alan olayların öncelik-sonralık ilkesine göre belli bir sıraya dizilmesi ise kronolojidir. Kronolojik olaylar, tarihin yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Kronoloji, hatırlatıcı bir zihinsel çerçeve işlevini görerek tarihin daha kolay anlaşılmasını sağlar (Şimşek, 2010: 77). Kronolojik düşünme becerisi de tarih öğrenimiyle öğrencilerde geliştirilmesi beklenen tarihsel düşünme becerilerindedir. Bu çerçevede yenilenen lise tarih programlarında kronolojik düşünme becerisinin “Beceriler” başlığı altında öğrencilere kazandırılması istenen becerilerden birisi olduğu görülmektedir (TTKB, 2010).

Pluckrose (1991: 9); okullarda tarih öğretiminin amaçlarından biri de öğrencilerin kronoloji bilgisini geliştirmek olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede tarihsel zaman ve kronoloji Orta Asya Türk tarihine ilişkin konuların öğretiminde dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Tarihin çeşitli dönemlerinde milletimiz için dönüm noktası olan birçok olay vardır. Öğrenciler ders kitaplarında karşılaştığı bu olayları algılamayla ilgili de sorunlar yaşamaktadırlar. Bunun temel nedenleri arasında, eş zamanlı tarih öğretimine hem müfredat programı içeriğinde hem de ders kitaplarında yeteri kadar yer verilmemesi bulunmaktadır. Bu soruna ilişkin en önemli örnek, Orta Asya Türk ve İslam tarihine ilişkin konulardır. Ortaöğretim ders kitaplarında bu konular birbirini takip eden ünitelerde yer almaktadır. Orta Asya Türk Tarihi ile ilgili üniteler işlenirken tarih şeridi, harita vb. görsel materyallerde İslam tarihine ilişkin yeteri kadar veri olmadığından öğrenciler bu ünitelerde yer alan bazı olayların aynı yüzyıllarda yaşandığını algılamakta zorlanmaktadır. Örneğin ortaöğretim 9.sınıf tarih ders kitabında (Okur vd., 2008: 85-88) yer alan Kök Türk Devleti ile ilgili haritalarda İslamiyet ile ilgili veriler yer almamaktadır. Orta Asya Türk tarihi konuları işlenirken “Aynı dönemde dünyada neler oluyordu?” şeklinde konulara ve bu konuları destekleyecek materyallere de yer verilmemesi nedeniyle öğrenciler daha sonraki ünitelerde karşılaştıkları bazı olayların Kök Türk ya da Uygur Devleti döneminde yaşanan olaylarla aynı dönemde gerçekleştiğini algılayamamaktadır. Ders kitaplarındaki bu tarz kurgular nedeniyle öğrenciler tarafından Orta Asya Türk tarihi bitmiş, İslam tarihi başlamış gibi bir algılama söz konusudur.

Turkish Studies

Ele alınması gereken başka bir sorun ise; ders kitaplarında yer alan haritaların zaman algısına etkisidir. Hem ilköğretim hem de ortaöğretim ders kitaplarında yer alan haritalarda farklı dönemlerde yaşamış devletlerin komşuymuş gibi gösterilmesi zaman algısına olumsuz bir etki yapmaktadır. Örneğin; ortaöğretim 9.sınıf tarih ders kitabında (Okur vd., 2008: 81) Büyük Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti ve Ak Hun Devleti aynı haritada sınır komşusu gibi gösterilmiştir. Bu durumda bahsi geçen devletlere ilişkin yeteri kadar kronoloji bilgisi olmayan öğrenciler bunları aynı tarihi dönemde yaşamış gibi düşünmektedirler.

Kronoloji ve zaman algısıyla ilgili sorunların çözülebilmesi için tarih şeritlerinin daha fazla kullanılması, Türk tarihi ile ilgili konular öğretilirken dünyada yaşanan gelişmelere de yer verilmesi, kullanılan haritaların algı yanılgılarına neden olmayacak nitelikte olması gerekmektedir.

1.1.c. Bilginin Güncelliği İlkesi ve Ders Kitaplarının Niteliği İle İlgili Sorunlar

Yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan yeni verilerle bilginin güncellenmesi tarih disiplininde önemli bir yaklaşımdır. Örneğin; ders kitaplarında Türk tarihinin ilk yazılı belgeleri olarak Orhun yazıtları yer almaktadır. Oysaki yapılan araştırmalarda Türklere ait daha eski yazılı belgelerin olduğu tespit edildiğinden bu bilgi değişmiştir. Tarih disiplinindeki bu yaklaşımın ve gelişmelerin tarih öğretiminde de yer alması gerekmektedir. Tunçay'a (1998: 56) göre de tarih ders kitapları, basit bir dille tarihçilerin arasındaki önemli tartışmaları yansıtması, en yeni çalışma ve bulguları haber vermesi, üstelik açık seçik anlatımla merak uyandırması ve heyecan vermesi gerekir.

Bunun yanında, ders kitaplarında tarihi olay ve olgularla ilgili kanıtlar yer almalıdır. Geçmişe ait tarihsel kanıtların yeterli olmaması nedeniyle, geçmiş yapılandırmada kanıtlardan elde edilen bilgilerin yanında tarihsel imgelemin de kullanılması gereklidir. Yeni tarih öğretimi yaklaşımında önemli bir yere sahip olan kanıtlarla çalışma, geçmişte yaşayan insanların düşünce ve eylemlerini anlayabilme açısından tarihsel imgelemlerle beslenmeye ihtiyaç duyar (Dilek, 2010: 109). Bu nedenle ders ve etkinlik kitaplarında tarihsel kanıtların etkili bir şekilde kullanılması için gerekli yönlendirmeler yer almalıdır.

Yapılan araştırmalarda tarih konularının birinci elden kaynaklara ve kanıt dayalı olarak işlenmesinin öğrenci başarısını belirgin bir biçimde arttırdığı tespit edilmiştir (Doğan, 2008: 181; Işık, 2008: 397). Buna göre, kanıt kullanarak tarih dersinin işlenmesi öğrencilerin başarısını yükselttiği gibi, çıkarım yapma, kanıt gösterme ve yargıya ulaşma gibi beceriler kazandırmada etkili olmuştur. İlk ve orta öğretimde geçmişe dair konuların ele alındığı sosyal bilgiler ve tarih derslerinde öğrencilerin olaylarla ilgili kanıtlara ulaşmaları, onları sorgulayıp değerlendirerek kendi tarihsel bilgilerinin inşa etmeleri, yeni eğitim anlayışının temel amaçlarından biridir. Bu yaklaşımda artık tarih öğretimi sadece geçmişte yaşanan olguların yeni kuşaklara aktarılması olarak düşünülmemekte; tarihi olay ve olguların sebep sonuç ilişkilerinin tarihsel kanıtlar esas alınarak öğrenciler tarafından kurulması şeklinde anlaşılmaktadır (Craver, 1999'dan aktaran: Dinç ve Doğan, 2007: 198).

Tarihsel bilginin değişebilirliği ilkesi göz önünde bulundurulduğunda tarih ders kitaplarının işlenen konuyla ilgili en son araştırmalardan elde edilen verilerin kullanılarak hazırlanması gerektiğini yukarıda da belirtmiştik. İlk ve ortaöğretim müfredatlarında yapılan güncellemelere rağmen, tarih alanında yapılan araştırmalarla elde edilen yeni bilgilere ders kitaplarında yeteri kadar yer verilmemiştir. Bu durum Orta Asya Türk tarihini içeren ünitelerde de karşımıza çıkmaktadır. 2007 yılında Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından kabul edilen tarih öğretim programında “ Yeni bulgular ve bilimsel gelişmeler ışığında tarihî bilginin ve

yorumların değişebilirliğini kavrar.” (TTKB, 2010) şeklinde bir kazanıma yer verilmiştir. Ancak programın İlk Türk Devletleri ünitesine bakıldığında ise, açıklamalar bölümünde “Günlük yaşamda atın önemine değinilecektir.” gibi bir açıklamaya rastlamaktayız. Orta Asya Türk tarihi ile ilgili bütün anlatımlarda atın ve hayvancılığın Türk kültüründeki yerine ilişkin ifadeler yer almasına rağmen programda bu konunun yine de vurgulanması gerekli görülmüştür. Ancak klasik bilgilerin dışında, 2001 ve 2005 yıllarında yapılan çalışmalar sonunda gün yüzüne çıkarılan Bilge Kağan Hazinesi, Kök Türk paraları gibi güncel gelişmelerin ünitenin açıklamalarında yer almaması bir çelişki olarak görülmektedir. Program çerçevesinde hazırlanan 9. sınıf ders kitabında da güncel gelişmelere yer verilmemiştir.

İlköğretim sosyal bilgiler programı ise, öğrencilerin birinci elden kaynakları kullanıp kanıtları değerlendirerek sebep-sonuç ilişkisi kurmalarını ve kanıta dayalı olarak akıl yürütebilmelerini öngörmektedir. Bunun yanında onların, kanıtların sınırlılıklarını ve tarihin çeşitli yorumlarının farkındalığını da kazandırmayı amaçlamıştır (TTKB, 2010). Bu çerçevede hazırlanan kitaplarda eski Türk tarihine ilişkin son dönemde elde edilen veriler kısmen de olsa yer almaktadır. Örneğin; sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında (Genç vd., 2007: 68) yer alan Bilge Kağan Hazinesi ile ilgili konular buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitaplarındaki etkinliklerin yeterli olmaması, kitapların öğrencilerin karşılaştığı problemlere çözüm üretmemesi ve öğrenciyi ezberletmesi de önemli bir eksikliklerdir. Bunun yanında, kitaplar incelendiğinde sayfalarda yer alan görsel materyallerin etkili olarak kullanılmadığı da görülmektedir. Özellikle ortaöğretim 9. sınıf tarih ders kitabında öğrencilerin Orta Asya tarihinin birinci el kaynakları olan yazıtlar, destanlar ya da seyahatnamelerden bölümler inceleyerek dönemin Türk devletleri ve Türklerinin yaşamına ilişkin yorumlar yapabilmesini sağlayacak örnekler yeteri kadar kitaplarda yer almamaktadır.

Orta Asya Türk tarihi konularının öğrenciyi birinci elden kaynakları incelemelerine fırsat vererek işlenmesi, konuların görsel materyallerle desteklenerek öğrencinin olayı zihninde canlandırmasını, empati yapmasını, karşılaştığı verileri sorgulayarak eleştirel düşünme becerisini kazanmasını sağlayacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir.

Çalışmanın yöntem kısmında yukarıda tespit edilen sorunlara ilişkin öğretmen görüşlerinin alınması ve öğrenci bilgi düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, veri toplama araçlarının hazırlanması, verilerin toplanması ve değerlendirmesiyle ilgili bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada tarih ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin Orta Asya Türk tarihi konularıyla ilgili görüşleri ile 6. ve 9. sınıf öğrencilerin bilgi düzeyleri incelenerek konuyla ilgili sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Orta Asya Türk tarihinin öğretiminde tarih öğretmenlerinin görüşleri ile 9. sınıf öğrencilerinin sahip oldukları bilginin; sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri ile de 6. sınıf öğrencilerinin sahip oldukları bilginin mevcut durumunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, İstanbul, Ankara, Konya, Van, Malatya, Isparta, Kütahya, Rize, Aksaray, Niğde ve Nevşehir illerinde farklı okul türlerinde görev yapan ve seçkisiz örneklem yoluyla ulaşılan 17 sosyal bilgiler, 33 tarih öğretmeni ve bu dersleri alan 180 altıncı sınıf öğrencisi ile 320 dokuzuncu sınıf öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonunda bulgular, SPSS 15.0 veri analiz programıyla değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Çalışmada, ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin sahip oldukları Orta Asya Türk tarihi bilgilerinin mevcut durumunun değerlendirilmesinin yanında, konuyla ilgili öğretmen görüşlerinin de değerlendirilmesi amaçlandığından araştırma tarama modeli içinde yer almaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması

Orta Asya Türk Tarihine Yönelik Öğretmen Görüş Ölçeği: “Orta Asya Türk Tarihine Yönelik Görüş Ölçeği” oluşturulurken 5 seçenekli Likert tipi tercih edilmiştir. Bu ölçek hazırlanırken ilk olarak 25 madde oluşturulmuş ve konu ile ilgili uzman görüşleri ve önerileri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra ölçek 10 maddeye indirilmiştir. Ölçek, maddelerinin güvenilirlik ve geçerliliğini tespit etmek için Aksaray’da yer alan 30 sosyal bilgiler ve tarih öğretmenine uygulanmıştır. Bu ölçekteki verilerin analizi, SPSS 15.0 ile yapılmış ve uygulama sonucunda her maddenin ayırt etme gücü hesaplanmış; aralarından ölçeğe en uygun görülen maddeler uzman görüşü de alınarak seçilmiştir.

“Orta Asya Türk Tarihine Yönelik Öğretmen Görüş Ölçeği”, toplam 10 maddeden oluşan 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 10, maksimum puan da 50’dir. Ölçeğin yapı geçerliği için faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi ile kontrol edilmiş (KMO katsayısı=.639 ve Barlett testi=121.744, sd=45; $p<.001$), verilerin faktör analizine uygun olduğuna karar verilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini ve faktör yapısını incelemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi, faktörleştirme tekniği olarak ise temel bileşenler analizi kullanılmıştır. Analizlerde faktörlerin her değişken üzerindeki ortak faktör varyansı, maddelerin faktör yükleri, açıklanan varyans oranları ve çizgi grafiği incelenmiştir. Faktör yapılarını incelemek amacıyla ise döndürülmüş (varimax) temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin dört faktörlü olduğu, bu faktörlerin ölçeğe ilişkin açıkladıkları toplam varyansın %70.548 olduğu tespit edilmiştir. Maddelerle ilgili olarak tanımlanan faktörlerin ortak varyansları .552 ile .905 arasında değişmektedir. Bunun yanında döndürme sonrası birinci faktörün madde yük değerlerinin .423 ile .836, ikinci faktörün .327 ile .869, 3. faktörün .774 ile .800 ve 4. faktörün madde yük değerlerinin .585 ile .929 arasında değiştiği saptanmıştır. Ölçeğin genelinin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı $\alpha=.73$ değerinde bulunmuştur.

Orta Asya Türk Tarihi Konularına İlişkin Öğrenci Bilgi Testi: Bu test hazırlanırken ilk olarak 25 madde yazılmış ve bunlar gözden geçirildikten sonra testteki madde sayısı 15’e indirilmiştir. Test, ön deneme için Aksaray’da yer alan 2 ilköğretim Okulu ile 3 ortaöğretim okulunda 150 sosyal bilgiler ve tarih dersini alan öğrenciye uygulanmıştır. Verilerin analizi, SPSS 15.0 ile yapılmış ve her maddenin ayırt etme gücü hesaplanmış; aralarından teste en uygun görülen maddeler seçilerek esas test oluşturulmuştur. İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler ve ortaöğretim 9. sınıf tarih derslerinin ders kitabındaki ortak bilgilerden oluşturulan testte, öğrencilerin doğru ya da yanlış seçeneklerinden birini işaretleyerek fikirlerini belirtebilecekleri 15 ifade yer almıştır. Bu testin Kuder Richardson 21 (KR-21) katsayısı ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı ise 0,91 olarak bulunmuştur.

2.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada kullanılan ölçek ve testlerin okullardaki uygulaması 2009–2010 eğitim-öğretim yılının II. döneminde gerçekleştirilmiştir. Ölçek ve testlerin uygulanmasında aşağıdaki işlem basamakları takip edilmiştir.

1. Araştırmada kullanılacak “Orta Asya Türk Tarihinin Öğretimine Yönelik Öğretmen Görüş Ölçeği” ve “Orta Asya Türk Tarihi Konularına İlişkin Öğrenci Bilgi Testi” araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

2. Güvenirlilik testi için ölçek ve testler Aksaray’da belirlenen sosyal bilgiler ve tarih öğretmenleri ile 6 ve 9. sınıf öğrencilerine uygulanmıştır.

3. Hazırlanan ölçek ve testin güvenilirlik ve geçerlilikleri yapılmıştır.

4. İstanbul, Ankara, Konya, Van, Malatya, Isparta, Kütahya, Rize, Aksaray, Niğde ve Nevşehir illerinde farklı okul türlerinde görevli Sosyal Bilgiler ve Tarih öğretmenlerine “Orta Asya Türk Tarihinin Öğretimine Yönelik Öğretmen Görüş Ölçeği” ile 6 ve 9. sınıf öğrencilerine yönelik “Orta Asya Türk Tarihi Konularına İlişkin Öğrenci Bilgi Testi” uygulanmıştır.

5. Veriler SPSS veri analizi programına aktarılmış ve bunlar üzerinde frekans ve yüzdeler hesaplamaları yapılmıştır.

6. Elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Araştırmada, her katılımcı grup için farklı olarak hazırlanmış olan anketler kullanılmıştır. Gruplardaki katılımcıların mekân ve zaman algısı, bilginin güncelliği ilkesi ve ders kitaplarının niteliği ile ilgili sorunlara ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Öğretmenlere uygulanan görüş ölçeğinin kullanılması ile belirlenen sorunlarla ilgili katılımcıların görüşleri alınmış; öğrencilere uygulanan bilgi testi ile ise; öğrencilerin alanla ilgili durumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Tarih Öğretmenlerinin Görüş Ölçeği ile 9. Sınıf Öğrencilerinin Bilgi Testine Göre Elde Edilen Bulgu ve Yorumlar

Bu araştırmada, tarih öğretmenlerinin görüş ölçeği için frekans, yüzde, standart sapma gibi betimsel analizler kullanılmıştır. 9. sınıf öğrencilerinin bilgi testinde ise frekans, yüzde, standart sapma gibi betimsel analizlerin yanında ortalamaların karşılaştırılmasında ilişkisiz t-testi kullanılmıştır.

Aşağıda tarih öğretmenleri görüş ölçeğinin ve 9. sınıf öğrencileri bilgi testinin bütün maddelerine ilişkin elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Ankete göre tarih öğretmenlerinin görüşleri ve teste göre 9. sınıf öğrencilerinin cevaplarının analizi aşağıdaki şekildedir:

Tablo 1. Tarih Öğretmenlerinin görüş ölçeğinin maddelerine ilişkin ifadelerin dağılımı

Maddeler	Asla Katılmam (f ve %)	Katılmam (f ve %)	Kısmen Katılıyorum (f ve %)	Katılıyorum (f ve %)	Tamamıyla Katılıyorum (f ve %)	$\bar{X}$	SS
1.Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihi haritalar yeterlidir	3 (%9)	9 (%27)	16 (%49)	2 (%6)	3 (%9)	2,78	1,02
2.Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesi öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilemektedir	1 (%3)	3 (%9)	4 (%12)	13 (%39)	12 (%37)	3,96	1,07
3. Eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde yeteri kadar yer verilmektedir.	3 (%9)	10 (%30)	13 (%40)	4 (%12)	3 (%9)	2,81	1,07
4. Orta Asya Türk tarihi konularında eş zamanlı tarih öğretimine ders kitabında yeteri kadar yer verilmemektedir.	8 (%24)	7 (%22)	8 (%24)	8 (%24)	2 (%6)	2,66	1,26
5. Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihine ilişkin konularda birinci elden kaynaklara yeteri kadar yer verilmektedir	4 (%12)	8 (%24)	14 (%43)	4 (%12)	3 (%9)	2,81	1,10
6. Ders kitaplarında Orta Asya Türk	4 (%12)	12 (%37)	9 (%27)	7(%21)	1 (%3)	2,66	1,05

Turkish Studies

tarihi ile ilgili konularda görsel materyallere yeterince yer verilmiştir.								
7.“Orta Asya Türk tarihinin öğretimine ilişkin konularda kronoloji algısını geliştirecek tarih şeritleri yeterlidir.	5 (%15)	11 (%33)	15 (%46)	2 (%6)	0	2,42	0,83	
8. Orta Asya Türk tarihi öğretiminde tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla tarihsel akış şemalarına yer verilmektedir.”	1 (%3)	10 (%30)	13 (%40)	7 (%21)	2 (%6)	2,96	0,95	
9. Orta Asya Türk tarihi konuları ile ilgili son yapılan araştırmalarla elde edilen bilgiler ders kitaplarında yer almaktadır.	1 (%3)	17 (%52)	3 (%9)	6 (%18)	6 (%18)	2,96	1,26	
10. Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili ünitelerde günlük hayata ilişkin konulara yeteri kadar yer verilmemektedir.	9 (%27)	13 (%40)	6 (%18)	5 (%15)	0	2,21	1,02	

Tablo 2. 9. Sınıf Öğrencilerinin bilgi testinde yer alan sorulara verdikleri cevapların dağılımı

Sorular	Yanlış F	%	Doğru F	%
1. Büyük Hun Devleti ile Uygur Devleti aynı bölgede kurulmuştur.	132	41	188	59
2. Emevi Devleti ile Kök Türk Devleti sınır komşusudur.	230	72	90	28
3. Avrupa Hun Devleti, Büyük Hun Devleti'nin sınır komşusudur.	192	60	128	40
4. Hz. Muhammed doğduğu sırada Orta Asya'da Kök Türk Devleti vardı.	167	52	153	48
5. Kök Türkler ile Abbasiler arasında savaş olmuştur.	242	76	78	24
6. Talas Savaşı, Uygur Devleti kurulmadan önce gerçekleşmiştir.	223	70	97	30

Turkish Studies

7. Emevi Devleti kurulduğu zaman Orta Asya'da Uygur Devleti vardı.	198	62	122	38
8. Orhun Yazıtları günümüzde Türkmenistan'da bulunmaktadır.	158	49	162	51
9. Avrupa Hun Devleti ile Büyük Hun Devleti aynı dönemde yaşamamıştır.	199	62	121	38
10. Orta Asya Türk devletlerinin diğer devletlerle ilişkilerinde ticaret yolları önemli rol oynamaktadır.	33	10	287	90
11. Orhun Yazıtlarından önce Türklere ait yazılı kaynaklar yoktur.	217	68	103	32
12. Uygurlardan önce kurulan Türk devletlerinde yerleşik hayata ilişkin kanıtlar yer almamaktadır.	173	54	147	46
13. Orta Asya ilk Türk devletleri döneminde halkın hepsi hayvancılıkla uğraşmaktadır.	171	53	149	47
14. Kök Türk döneminde Türkler takvim kullanmıştır.	127	40	193	60
15. Uygurlardan önce Türkler madeni para kullanmamışlardır.	170	53	150	47

Tablo 1 incelendiğinde öğretmen görüş ölçeğinin birinci maddesinde yer alan “Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihi haritalar yeterlidir.” ifadede tarih öğretmenlerinin %49'nun (N=16) “kısmen katılıyorum” cevabını verdikleri görülmektedir. Birinci maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,78$ 'lik ortalama, öğretmenlerin görüşünün esas alındığı ölçeğe göre “kısmen katılıyorum” seçeneğini ifade etmekte; mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihi haritaların kısmen yeterli olduğu anlamına gelmektedir. Öğretmenlerin “katılma” ve “tamamen katılma” şeklinde belirttikleri görüşler ise, %15'lik dilimi oluşturmaktadır. Buna göre; öğretmenlerin Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihi haritaların yeterli olmadığını düşündüklerini söylemek mümkündür. Öğretmenlerin bu görüşleri yukarıda mekân algılama sorunu ile ilgili belirtilen hususları destekler niteliktedir.

Bu konuyla ilgili olarak öğrencilerin bilgi testinin yer aldığı Tablo 2'yi incelediğimizde birinci soruda yer alan “Büyük Hun Devleti ile Uygur Devleti aynı bölgede kurulmuştur.” cevabı, ikinci soruda yer alan “Emevi Devleti ile Kök Türk Devleti sınır komşusudur.” cevabı ve üçüncü soruda yer alan “Avrupa Hun Devleti, Büyük Hun Devleti'nin sınır komşusudur.” cevabının daha çok tarih haritaları ve mekân algılama ile ilgili oldukları görülmektedir. Tablo 2'de yer alan birinci soruya 9. sınıf öğrencilerinin verdiği cevaba bakıldığında; %41'inin (N=132) “yanlış”, %59'nun (N=188) ise “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Öğrencilerin toplamının yaklaşık yarıya yakınının bu ifadeye doğru; yarısının ise “yanlış” seçeneğini işaretledikleri belirlenmiştir. Bu ifadede “doğru” seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında, öğrencilerin büyük bir kısmının yukarıda bahsedildiği gibi mekân algılama konusunda sorunlar yaşadığı söylenebilir.

Tablo 2'de ikinci soruyu incelediğimizde ise; 9. sınıf öğrencilerinin %72'sinin (N=230) “yanlış”, %28'inin (N=90) “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Öğrencilerin çoğunun bu ifadede “yanlış” seçeneğini işaretledikleri söylenebilir. Emevi Devleti'nin 8. yüzyılın başında Türkistan'daki bazı şehirleri ele geçirmiş olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda kısa bir süre de Kök Türkler ile komşu olma durumunun öğrencilerin önemli bir kısmı tarafından fark

Turkish Studies

edilemediği anlaşılmaktadır. Bu durumun İslamiyet'in Orta Asya'ya yayılış süreci ve Türklerin İslamiyet'i benimseme sürecini kavramalarında da olumsuz etki yaptığı düşünülmektedir.

Tablo 2'nin üçüncü sorusu olan Avrupa Hun Devleti, Büyük Hun Devleti'nin sınır komşusudur ifadesini incelendiğinde ise; 9. sınıf öğrencilerinin %60'ının (N=192) “yanlış”; %40'ının (N=128) “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Sonuç olarak doğru cevap için “yanlış” seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında; öğrencilerin yarısından fazlasının (%60) bu ifadeye yanılmadıkları görülmüştür. Fakat yanılan öğrencilerin oranının (%40) azımsanmayacak kadar çok olduğu düşünülmektedir. Bu konuda öğrencilere sunulan haritaların yeterli olmadığı sonucuna da varılabilir. Öğrencilerin bilgi testinde yer alan bu üçüncü soru ile ilişkili olarak öğretmen görüş ölçeğindeki ikinci maddede yer alan “Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesi öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilemektedir.” batığımızda; öğretmenlerin %39'nun (N=13) “katılım” cevabını verdikleri görülmektedir. Öğretmen görüş anketinin ikinci maddesinin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 3,96$ 'lık ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “katılım” seçeneğini ifade etmekte; Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesinin öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilediği anlamına gelmektedir. Bunun yanında öğretmenlerin %37'sinin (N=12) ise “tamamıyla katılım” cevabını verdikleri, “katılım” ve “tamamıyla katılım” cevaplarını veren öğretmenlerin oranlarının toplamının %76 (N=25) olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerine göre; Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesinin öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Öğrenci bilgi testinde üçüncü soruya verilen cevaplarda kısmen de olsa bu durumu destekler niteliktedir.

Tablo 1'de yer alan tarih öğretmenlerinin görüş ölçeğinin üçüncü maddesi olan “Eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde yeteri kadar yer verilmektedir.” ile dördüncü maddesi olan “Orta Asya Türk tarihi konularında eş zamanlı tarih öğretimine ders kitabında yeteri kadar yer verilmemektedir.” ifadeleri eş zamanlı tarih öğretimine ilişkin maddelerdir. Üçüncü maddedeki ifade, tarih öğretmenlerinin %40'ının (N=13) “kısmen katılım” şeklinde görüş bildirdikleri görülmektedir. Üçüncü maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,81$ 'lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “kısmen katılıyorum” seçeneğini ifade etmekte; eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde kısmen yer verilmediği anlamına gelmektedir. Tarih öğretmenlerinden “katılım” ve “tamamen katılım” şeklinde görüş bildirenlerin oranının %21 (N=7) olduğu görülmektedir. Buna göre “kısmen katılım”, “katılım” ve “tamamıyla katılım” seçeneklerine verdikleri cevapların toplam oranı ise; %61'lik (N=20) dilimi oluşturmaktadır. Öğretmenlerin görüşlerine göre; eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde kısmen yer verildiği söylemek mümkündür. Dördüncü maddedeki ifade ise tarih öğretmenlerinin; %24'nün (N=8) “asla katılmam”, %24'ünün (N=8) ise “katılım” cevabını verdikleri görülmektedir. Dördüncü maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,66$ 'lık ortalama, öğretmen görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “asla katılmam” ve “katılım” seçeneklerini ifade etmektedir. Öğretmenlerden “katılım” ve “tamamen katılım” şeklinde görüş bildirenlerin oranının %30 (N=10) olduğu görülmektedir. “Katılmam” ve “asla katılmam” şeklinde görüş bildirenlerin toplam oranı ise; %46 (N=15)'dir. Buna göre de öğretmenlerin yarıya yakınının (%46); Orta Asya Türk tarihi konularında eş zamanlı tarih öğretimine ders kitabında yeteri kadar yer verildiğini ifade ettiklerini söylemek mümkündür. Ancak tarih ders kitapları incelendiğinde, eş zamanlı tarih şartlarının yetersiz olduğu, aynı dönemde farklı bölgelerde neler olduğuna ilişkin karşılaştırmaların yer almadığı görülmektedir. Yalnızca ortaöğretim 9. sınıf Tarih ders kitabının “I. Kök Türk Devleti” (Okur vd., 2010: 84) konusunda yer alan şartlar eş zamanlı tarih anlayışına ilişkin örnekler olarak gösterilebilir.

Turkish Studies

Tarih öğretmenlerinin üçüncü ve dördüncü madde ile ilgili görüşlerine ilişkin olarak; tablo 2’de yer alan 9. sınıf öğrencilerinin bilgi testindeki dördüncü maddesindeki “Hz. Muhammed doğduğu sırada Orta Asya’da Kök Türk Devleti vardı.”, beşinci maddesindeki “Kök Türkler ile Abbasiler arasında savaş olmuştur.”, altıncı maddesindeki “Talas Savaşı, Uygur Devleti kurulmadan önce gerçekleşmiştir.” ve yedinci maddesindeki “Emevi Devleti kurulduğu zaman Orta Asya’da Uygur Devleti vardı” sorularına verdikleri cevapları incelenebilir.

Bu maddelerden tablo 2’de yer alan dördüncü maddede; “Hz. Muhammed doğduğu sırada Orta Asya’da Kök Türk Devleti vardı.” ifadesine, 9. sınıf öğrencilerinin %52’si (N=167) “yanlış”; %48’i (N=153) ise “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülür. Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin “doğru” seçeneği olduğu göz önüne alındığında; öğrencilerin yarıdan fazlasının (%52) bu ifadede yanlışları görülmüştür. Eş zamanlı tarih öğretimine ilişkin öğrencilerin durumlarının belirlenmesi için sorulan bu ifadede öğrencilerin çoğunun yanlışması dikkate değer bulunmuştur. Bu ifadede yanılmayan öğrencilerin oranı ise %48 olarak belirlenmiştir. Ortaya çıkan sonuç; eş zamanlı tarih öğretimine daha fazla önem verilmesi gerektiği bu araştırmada da belirtilen görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca bu sonuç eş zamanlı tarih öğretimini müfredat programında ve ders kitabında yeterli bulmayan tarih öğretmenlerinin görüşlerini de destekler niteliktedir.

Konuyla ilgili olarak tablo 2’nin beşinci maddesinde; “Kök Türkler ile Abbasiler arasında savaş olmuştur.” ifadesine öğrencilerin verdiği cevaplar incelendiğinde ise; 9. sınıf öğrencilerinin %75,6’sı (N=242) “yanlış” seçeneğini, %24,4’ü (N=78) “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin büyük bir kısmının bu ifadede “yanlış” az bir kısmının ise “doğru” seçeneğini işaretledikleri belirlenmiştir. Bu ifadede yanlış seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında öğrencilerin büyük bir kısmının Kök Türkler ile Abbasiler arasında savaş olmadığını bildikleri görülmüştür. Bu sonuç ise, eş zamanlı tarih öğretimini müfredat programında ve ders kitabında yeterli bulan tarih öğretmenlerinin görüşlerini destekler niteliktedir. Aynı şekilde konuyla ilgili tablo 2’de yer alan bilgi testinin altıncı maddesi olan “Talas Savaşı, Uygur Devleti kurulmadan önce gerçekleşmiştir.” sorusuna ise 9. sınıf öğrencilerinin; %70’inin (N=223) “yanlış” seçeneğini, %30’unun ise (N=97) “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğununun (%70) bu maddede “yanlış” seçeneğini işaretledikleri ve işaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında; öğrencilerin yarıdan fazlasının (%70) bu ifadede yanlışladıkları görülmüştür. Bu sonuçta, eş zamanlı tarih öğretimini müfredat programında ve ders kitabında yeterli bulan tarih öğretmenlerinin görüşlerini destekler niteliktedir.

Eş zamanlı tarih öğretimi konusunda son olarak tablo 2’nin yedinci maddesinde yer alan “Emevi Devleti kurulduğu zaman Orta Asya’da Uygur Devleti vardı.” ifadesinde, 9. sınıf öğrencilerinin %62’sinin (N=198) “yanlış” seçeneğini; %38’inin (N=122) ise “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülür. Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında; 9. sınıf öğrencilerinin çoğunun (%62) bu ifadede yanlışladıkları belirlenmiştir. Elde edilen bu veriye göre ortaöğretim öğrencilerinin azımsanamayacak bir kısmının (%38) bu konuda sorun yaşadığı söylenebilir. Bu nedenle eş zamanlı tarih öğretimine daha fazla yer verilerek öğrencilerin Türk tarihi açısından önemli dönüm noktalarını daha iyi kavramaları sağlanmalıdır.

Tablo 1’de yer alan tarih öğretmenlerinin görüş ölçeğinin beşinci maddesi olan “Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihine ilişkin konularda birinci elden kaynaklara yeteri kadar yer verilmektedir.” ifadesi incelendiğinde, tarih öğretmenlerinin %43’ünün (N=14) “kısmen katılıyorum” şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmektedir. Beşinci maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,81$ ’lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “kısmen katılıyorum” seçeneğini ifade etmekte; konularda birinci elden kaynaklara kısmen yer verildiği anlamına gelmektedir. “Katılmam” ve “asla katılmam” görüşünü bildiren öğretmenlerin oranı ise %36 (N=12) olarak görülmektedir. Bu açıdan ders kitaplarının birinci el kaynaklara ilişkin örnekler

Turkish Studies

açısından daha zengin hâle getirilmesi gerektiği söylenebilir. Benzer bir konu ile ilgili olarak tablo 1’de öğretmen görüş ölçeğinin altıncı maddesinde yer alan “Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili konularda görsel materyallere yeterince yer verilmiştir.” ifadeyi incelediğimizde ise; tarih öğretmenlerinin %37’sinin (N=12) “katılmam” cevabını verdikleri belirlenmektedir. Altıncı maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,66$ ’lık ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçüğe göre “katılmam” seçeneğini ifade etmektedir. “Katılmam” görüşünü belirten tarih öğretmenlerinin yanında “asla katılmam” görüşünü belirten öğretmenlerin oranı ise % 12 olarak görülmektedir. Toplamda “katılmam” ve “asla katılmam” görüşünü belirten öğretmenlerin oranının %49 olduğu göz önüne alındığında, ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili konularda görsel materyallere yeterince yer verilmediği söylenebilir (Tablo 1). Bu görüş doğrultusunda öğrencilerin başarılarını arttırmak amacıyla ders kitaplarında görsel materyallere daha fazla yer verilmeli ve materyaller daha etkin bir biçimde kullanılmalıdır.

Tarih öğretmenlerinin beşinci ve altıncı madde ile ilgili görüşlerine ilişkin olarak; tablo 2’de yer alan 9. sınıf öğrencilerinin bilgi testindeki sekizinci maddedeki “Orhun Yazıtları günümüzde Türkmenistan’da bulunmaktadır.” soruya verdikleri cevapları incelenebilir. Tablo 2’de yer alan sekizinci maddedeki; “Orhun Yazıtları günümüzde Türkmenistan’da bulunmaktadır.” ifadesinde 9. sınıf öğrencilerinin %49’unun (N=158) “yanlış” seçeneğini, %51’i (N=162) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında; 9. sınıf öğrencilerinin çoğunun bu ifadede yanlış oldukları (%51) belirlenmiştir. 9. sınıf öğrencilerinden elde edilen bu verilerin öğretmenlerin görüşlerini desteklediğini söyleyebiliriz.

Tarih öğretmenlerinin görüş ölçeğinin yedinci maddesi olan “Orta Asya Türk tarihinin öğretimine ilişkin konularda kronoloji algısını geliştirecek tarih şeritleri yeterlidir.” ifadesi incelendiğinde, tarih öğretmenlerinin %46’sının (N=15) “kısmen katılırim” cevabını verdikleri görülmektedir (Tablo 1). Yedinci maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,42$ ’lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçüğe göre “kısmen katılırim” seçeneğini ifade etmekte; kronoloji algısını geliştirecek tarih şeritlerinin kısmen yeterli olduğu anlamına gelmektedir. Öğretmenlerden “asla katılmam” ve “ katılmam” şeklinde görüş bildirenlerin oranının %48 (N=25) olduğu görülmektedir. “Katılırim” şeklinde görüş bildiren öğretmenlerin oranı ise %6’lık (N=3) dilimi oluşturmaktadır. Buna göre; Orta Asya Türk tarihinin öğretimine ilişkin konularda kronoloji algısını geliştirecek tarih şeritlerinin yetersiz olduğu söylenebilir. Bu nedenle tarih öğretiminin temel unsurlarından biri olan kronoloji becerisinin geliştirilmesi maksadıyla ders kitaplarında tarih şeritlerine daha fazla yer verilmelidir.

Tablo 1’de yer alan yedinci maddeye yönelik tarih öğretmenlerinin görüşlerine ilişkin olarak; tablo 2’de yer alan 9. sınıf öğrencilerinin bilgi testindeki dokuzuncu “Avrupa Hun Devleti ile Büyük Hun Devleti aynı dönemde yaşamamıştır.” sorusuna verdikleri cevaplar göz önüne alınabilir. Buna göre; 9. sınıf öğrencilerinin %62’si (N=199) “yanlış” seçeneğini; %38’i (N=121) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu ifadede doğru seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında öğrencilerin büyük bir kısmının bu konuda yanlış olduğu söylenebilir. Çünkü öğrencilerin sadece %38’i bu ifadeye doğru cevabı vermiştir. Bu durum öğretmen görüş ölçeğinde belirtilen tarih şeritlerini yetersiz bulan (%48) görüşü destekler niteliktedir. Ders kitaplarında tarih şeridi ve eş zamanlı tarih anlayışına ilişkin materyallerin yetersiz olmasının öğrencilerde kronoloji becerisinin gelişmesine olumlu katkı sağlamadığı belirtilebilir.

Tablo 1’de yer alan tarih öğretmenlerinin görüş ölçeğinin sekizinci maddesi olan “Orta Asya Türk tarihi öğretiminde tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla tarihsel akış şemalarına yer verilmektedir.” ifadesi incelendiğinde, tarih öğretmenlerinin %40’ının (N=13) “kısmen katılırim” cevabını verdikleri görülmektedir. Bu maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} =$

Turkish Studies

2,96'lık ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçüğe göre “kısmen katılırim” seçeneğini ifade etmekte; tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla tarihsel akış şemalarına kısmen yer verildiği anlamına gelmektedir. Bu maddeye “katılmam” ve “asla katılmam” görüşünü belirten öğretmenlerin toplam oranı ise %33 (N=11) olarak belirlenmiştir. Bu madde analizinde katılmayan ve asla katılmayan öğretmenlerin oranının ise ikinci sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 2’de onuncu maddede geçen “Orta Asya Türk devletlerinin diğer devletlerle ilişkilerinde ticaret yolları önemli rol oynamaktadır.” sorusuna verilen cevapları incelediğimizde; 9. sınıf öğrencilerinin %10’u (N=33) “yanlış”; %90’ı (N=287) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu ifadede doğru seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında öğrencilerin büyük bir kısmının bu konuda yanılmadıkları söylenebilir. Bunun yanı sıra 9. Sınıf Tarih öğretim programının “İlk Türk Devletleri” ünitesinin açıklamalar bölümünde de ticaret yollarına ilişkin uyarının olması, öğrencilerin cevaplarında olumlu etkisi olduğu söylenebilir (TTKB, 2010: <http://ttkb.meb.gov.tr>).

Tarih öğretmenlerinin görüş ölçeğinin dokuzuncu maddesi olan “Orta Asya Türk tarihi konuları ile ilgili son yapılan araştırmalarla elde edilen bilgiler ders kitaplarında yer almaktadır.” ifadesi incelendiğinde, tarih öğretmenlerinin %52’sinin (N=17) “katılmam” cevabını verdikleri görülmektedir (Tablo 1). Dokuzuncu maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,96$ ’lık ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçüğe göre “katılmam” seçeneğini ifade etmekte; Orta Asya Türk tarihi konuları ile ilgili son yapılan araştırmalarla elde edilen bilgilerin ders kitaplarında yer almadığı anlamına gelmektedir. Bunun yanında öğretmenlerin %36’sının (N=12) ise “katılırim” ve “tamamıyla katılırim” şeklinde görüş bildirdikleri görülmektedir. Buna göre ankete katılan öğretmenlerin çoğunun Orta Asya Türk tarihi konuları ile ilgili son yapılan araştırmalarla elde edilen bilgilerin, ders kitaplarında yer almadığını ifade ettikleri görülmüştür.

Tarih öğretmenlerinin dokuzuncu madde ile ilgili görüşlerine ilişkin olarak; tablo 2’de yer alan 9. sınıf öğrencilerinin bilgi testindeki on birinci maddesindeki “Orhun Yazıtlarından önce Türklere ait yazılı kaynaklar yoktur.”, on ikinci maddesindeki “Uygurlardan önce kurulan Türk devletlerinde yerleşik hayata ilişkin kanıtlar yer almamaktadır.”, on dördüncü maddesindeki “Kök Türk döneminde Türkler takvim kullanmıştır.” ve on beşinci maddesindeki Uygurlardan önce Türkler madeni para kullanmamışlardır.” sorularına verdikleri cevapları incelenebilir.

On birinci maddede; “Orhun Yazıtlarından önce Türklere ait yazılı kaynaklar yoktur.” ifadesine, 9. sınıf öğrencilerinin %68’i (N=217) “yanlış” seçeneğini; %32’si (N=103) ise “doğru” seçeneğini cevaplamışlardır (Tablo 2). Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında 9. sınıf öğrencilerinin çoğunun Orhun Yazıtlarından önce Türklere ait yazılı kaynaklar olmadığı ifadesinde yanılmadıkları (%68) belirlenmiştir. Bunun yanında öğrencilerin %32’sini ise Türklerin 8. yüzyıldan önce yazılı kaynaklarının olmadığını düşünmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında öğretim programlarında ve ders kitaplarında bu konuyla ilgili yeteri kadar örnek olmamasının etkisi olduğu düşünülmektedir.

Konuyla ilgili olarak tablo 2’de yer alan on ikinci maddede “Uygurlardan önce kurulan Türk devletlerinde yerleşik hayata ilişkin kanıtlar yer almamaktadır.” ifadede 9. sınıf öğrencilerinin %54’ünün (N=173) “yanlış” seçeneğini; %46’sı (N=147) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu ifadenin olması gereken cevabının “yanlış” olduğu göz önüne alındığında; öğrencilerinin çoğunun bu ifadede yanılmadıkları (%54) belirlenmiştir. Bunun yanında yanlış değerlendiren 9. sınıf öğrencilerinin oranının ise %46 gibi yarıya yakın bir oran olduğu görülmüştür. Yanılan öğrencilerin yarıya yakın olmasında bu konular işlenirken arkeolojik verilere yeterince yer verilmediği belirtilebilir. Ders kitaplarında da Uygurlara kadar Türklerin tarihi işlenirken arkeolojik verilere yeteri kadar yer verilmediğinden öğrenciler Uygurlardan önce Türklerde yerleşik hayata

Turkish Studies

ilişkin izler olmadığını düşünmektedirler. Oysaki yapılan araştırmalarda Hunlardan itibaren bu tarz örneklerin olduğu tespit edilmiştir (Klyashtorny ve Sultanov, 2003: 68).

On dördüncü maddede yer alan “Kök Türk döneminde Türkler takvim kullanmıştır.” ifadesinde 9. sınıf öğrencilerinin %40’ı (N=127) “yanlış” seçeneğini; %60,1 (N=193) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir (Tablo 2). Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin “doğru” olduğu göz önüne alındığında; öğrencinin yarısından fazlasının (%60) bu ifade konusunda yanılmadıkları söylenebilir. Yanılan öğrencilerin oranı (%40) göz önüne alındığında ise; müfredat programlarında ve kitaplarda dönemin özelliklerini yansıtmak açısından bu tarz konulara daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi atın Orta Asya açısından önemine ilişkin açıklamalar hala programlarda yer almasına rağmen matbaa, takvim, yazı, bilim gibi konulara yeteri kadar vurgu yapılmaması öğrencilerin dönemin Türk toplumunun bazı alanlarda gösterdiği gelişmeyi fark etmesini engellemektedir.

Tablo 2’de konuyla ilgili yer alan on beşinci maddedeki “Uygurlardan önce Türkler madeni para kullanmamışlardır.” ifade incelendiğinde, 9. sınıf öğrencilerinin %53’ünün (N=170) “yanlış” seçeneğini %47’sinin (N=150) ise “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Tablo 2’de görüldüğü gibi; öğrencilerin yarısından biraz fazlasının (%53) bu maddede “yanlış” seçeneğini işaretledikleri belirlenmiştir. Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında; öğrencilerin yarısından fazlasının (%53) bu ifade konusunda yanılmadıkları söylenebilir. Fakat bu sonuç öğrencilerin yarıya yakınında (%47) yanıldıklarını ve öğrencilerin önemli bir kısmının son dönemde yapılan Türk tarihine ilişkin bilimsel çalışmaların sonuçlarından haberdar olmadığını göstermektedir. Ders kitaplarında da bu konulara yeteri kadar yer verilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 1’de yer alan tarih öğretmen görüşlerinin son maddesi olan “Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili ünitelerde günlük hayata ilişkin konulara yeteri kadar yer verilmemektedir.” ifadesine öğretmenlerin %40’nın (N=13) “katılmam” cevabını verdikleri görülmektedir. Onuncu maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,21$ ’lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçüğe göre “katılmam” seçeneğini ifade etmekte; ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili ünitelerde günlük hayata ilişkin konulara yer verilmediği anlamına gelmektedir. Bu maddeye “katılım” yanıtını veren öğretmenlerin oranının %15 (N=5) olduğu; “tamamıyla katılım” maddesiyle ilgili ise hiç bir veri elde edilmediği görülmektedir (N=0). Görüş ölçeğinde ilgili maddeye “asla katılmam” ve “katılmam” şeklinde görüş bildiren öğretmenlerin toplamının oranı ise %67 (N=22) olduğunu da ifade edebiliriz. Tablo 2’ye göre öğretmenlerin %67’sini ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili ünitelerde günlük hayata ilişkin konulara yeteri kadar yer verilmediği görüşünü belirttikleri sonucuna varabiliriz.

Konuyla ilgili olarak öğrenci bilgi testinin “Orta Asya ilk Türk devletleri döneminde halkın hepsi hayvancılıkla uğraşmaktadır.” ifadesinde ise 9. sınıf öğrencilerinin %53’ü (N=171) “yanlış” seçeneğini; %47’sinin (N=149) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu ifadede, öğrencilerin işaretledikleri “yanlış” ve “doğru” seçeneklerinin birbirine yakın olduğu belirlenmiştir. İşaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında; 9. sınıf öğrencilerinin çoğunun bu ifadede yanılmazken (%53) yarıya yakınının ise yanıldıkları (%47) belirlenmiştir. Bilgi testinin onuncu ifadesinde yer alan ticaret yollarının önemi konusunda öğrencilerin yanılmamasına rağmen, dikkate değer bir orandaki öğrenci grubunun (%50,4) bu ifadede yanılması manidar bulunmuştur.

3.2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüş Ölçeği ile 6. Sınıf Öğrencilerinin Bilgi Testine Göre Elde Edilen Bulgu ve Yorumlar

Bu araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş ölçeği için frekans, yüzde, standart sapma gibi betimsel analizler kullanılmıştır. 6. sınıf öğrencilerinin bilgi testinde ise frekans, yüzde, standart sapma gibi betimsel analizlerin yanında ortalamaların karşılaştırılmasında ilişkisiz t-testi kullanılmıştır.

Aşağıda sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş ölçeği ve 6. sınıf öğrencilerinin bilgi testinin bütün maddelerine ilişkin elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Ankete göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin ve teste göre 6. sınıf öğrencilerinin cevaplarının analizi aşağıdaki şekildedir:

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin görüş ölçeğinin maddelerine ilişkin ifadelerin dağılımı

Maddeler	Asla Katılmam (f ve %)	Katılmam (f ve %)	Kısmen Katılıyorum (f ve %)	Katılıyorum (f ve %)	Tamamıyla Katılıyorum (f ve %)	$\bar{X}$	SS
1.Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihi haritalar yeterlidir	1 (%6)	5 (%29)	11 (%65)	0	0	2,58	0,61
2.Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesi öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilemektedir	1 (%6)	1 (%6)	3 (%18)	7 (%41)	5 (%29)	3,82	1,13
3. Eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde yeteri kadar yer verilmektedir.	1 (%6)	4 (%23)	9 (%53)	3 (%18)	0	2,82	0,80
4. Orta Asya Türk tarihi konularında eş zamanlı tarih öğretimine ders kitabında yeteri kadar yer verilmemektedir.	2 (%12)	7 (%41)	5 (%29)	3 (%18)	0	2,52	,94
5 Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihine ilişkin konularda birinci elden kaynaklara yeteri kadar yer verilmektedir	0	5 (%29)	7 (%41)	3 (%18)	2 (%12)	3,11	0,99
6. Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili konularda görsel materyallere yeterince yer verilmiştir.	1 (%6)	6 (%36)	5 (%29)	5 (%29)	0	2,82	0,95
7.“Orta Asya Türk tarihinin öğretimine ilişkin konularda kronoloji algısını geliştirecek tarih şeritleri yeterlidir.	2 (%12)	7 (%41)	7 (%41)	1 (%6)	0	2,41	0,79
8. Orta Asya Türk tarihi öğretiminde tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla tarihsel akış şemalarına yer verilmektedir.”	2 (%12)	5 (%29)	8 (%47)	1 (%6)	1 (%6)	2,64	0,99
9. Orta Asya Türk tarihi konuları ile ilgili son yapılan araştırmalarla elde edilen bilgiler ders kitaplarında yer almaktadır.	0	9 (%53)	5 (%29)	1 (%6)	2 (%12)	2,76	1,03

10. Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili ünitelerde günlük hayata ilişkin konulara yeteri kadar yer verilmemektedir.	1 (%6)	7 (%41)	5 (%29)	4 (%24)	0	2,70	0,91
--	-----------	------------	------------	------------	---	------	------

Tablo 4. 6. Sınıf Öğrencilerinin bilgi testinde yer alan sorulara verdikleri cevapların dağılımı

Sorular	Yanlış f	%	Doğru f	%
1. Büyük Hun Devleti ile Uygur Devleti aynı bölgede kurulmuştur.	114	63	66	37
2. “Emevi Devleti ile Kök Türk Devleti sınır komşusudur.	109	61	71	39
3. Avrupa Hun Devleti, Büyük Hun Devleti’nin sınır komşusudur.	103	57	77	43
4. Hz. Muhammed doğduğu sırada Orta Asya’da Kök Türk Devleti vardı.	104	58	76	42
5. Kök Türkler ile Abbasiler arasında savaş olmuştur.	115	64	65	36
6. Talas Savaşı, Uygur Devleti kurulmadan önce gerçekleşmiştir.	94	52	86	48
7. Emevi Devleti kurulduğu zaman Orta Asya’da Uygur Devleti vardı.	88	49	92	51
8. Orhun Yazıtları günümüzde Türkmenistan’da bulunmaktadır.	85	47	95	53
9. Avrupa Hun Devleti ile Büyük Hun Devleti aynı dönemde yaşamamıştır.	98	54	82	46
10. Orta Asya Türk devletlerinin diğer devletlerle ilişkilerinde ticaret yolları önemli rol oynamaktadır.	8	4	172	96
11. Orhun Yazıtlarından önce Türklerle ait yazılı kaynaklar yoktur.	85	47	95	53
12. Uygurlardan önce kurulan Türk devletlerinde yerleşik hayata ilişkin kanıtlar yer almamaktadır.	103	57	77	43
13. Orta Asya ilk Türk devletleri döneminde halkın hepsi hayvancılıkla uğraşmaktadır.	77	43	103	57
14. Kök Türk döneminde Türkler takvim kullanmıştır.	90	50	90	50
15. Uygurlardan önce Türkler madeni para kullanmamışlardır.	90	50	90	50

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen görüş ölçeğinin birinci maddesinde yer alan “Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihi haritalar yeterlidir.” ifadesine sosyal bilgiler öğretmenlerinin %65’inin (N=11) “kısmen katılıyorum” cevabını verdikleri görülmektedir. Birinci maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,58$ ’lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “kısmen katılıyorum” seçeneğini ifade etmekte; mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihi haritaların kısmen yeterli olduğu anlamına gelmektedir. Öğretmenlerin “katılma” ve “tamamen katılma” şeklinde bir görüş belirtmedikleri tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yer alan tarih haritalarını yeterliliğine asla katılmayan ve katılmayanların oranının ise %35 olduğu görülmektedir.

Turkish Studies

Buna göre; öğretmenlerin Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihî haritaların yeterli olmadığını düşündüklerini söylemek mümkündür. Öğretmenlerin bu görüşleri yukarıda mekân algılama sorunu ile ilgili belirtilen hususları azda olsa destekler niteliktedir.

Bu konuyla ilgili olarak 6. sınıf öğrencilerinin bilgi testinin yer aldığı Tablo 4'ü incelediğimizde birinci soruda yer alan “Büyük Hun Devleti ile Uygur Devleti aynı bölgede kurulmuştur.” ifadesinin, ikinci soruda yer alan “Emevi Devleti ile Kök Türk Devleti sınır komşusudur.” ifadesinin ve üçüncü soruda yer alan “Avrupa Hun Devleti, Büyük Hun Devleti'nin sınır komşusudur.” ifadesinin daha çok tarih haritaları ve mekân algılama ile ilgili oldukları görülmektedir. Tablo 4'te yer alan birinci soruya 6. sınıf öğrencilerinin verdiği cevaba bakıldığında; %63'ünün (N=114) “yanlış”, %37'sinin (N=66) ise “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Bu ifadede “doğru” seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında, öğrencilerin büyük bir kısmının hataya düştükleri ve yukarıda bahsedildiği gibi mekân algılama konusunda sorunlar yaşadığı söylenebilir.

Tablo 4'te ikinci soruyu incelediğimizde ise; 6. sınıf öğrencilerinin %61'inin (N=109) “yanlış”, %39'unun (N=71) “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Emevi Devleti'nin 8. yüzyılın başında Türkistan'daki bazı şehirleri ele geçirmiş olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda kısa bir süre de Kök Türkler ile komşu olma durumunun öğrencilerin önemli bir kısmı tarafından fark edilemediği anlaşılmaktadır. Bu durumun İslamiyet'in Orta Asya'ya yayılış süreci ve Türklerin İslamiyet'i benimseme sürecini kavramalarında da olumsuz etki yaptığı düşünülmektedir.

Tablo 4'ün üçüncü sorusu olan “Avrupa Hun Devleti, Büyük Hun Devleti'nin sınır komşusudur” ifadesi incelendiğinde ise; 6. sınıf öğrencilerinin %57'sinin (N=103) “yanlış”; %43'ünün (N=77) “doğru” seçeneğini işaretlediği görülmektedir. Sonuç olarak doğru cevap için “yanlış” seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında; öğrencilerin yarısından fazlasının (%57) bu ifadede yanılmadıkları görülmüştür. Fakat yanılan öğrencilerin oranının (%43) azımsanmayacak kadar çok olduğu düşünülmektedir. Bu konuda öğrencilere sunulan haritaların yeterli olmadığı ya da mekân algılama becerilerindeki yetersizlikten de kaynaklanmış olacağı sonucuna da varılabilir.

Öğrencilerin bilgi testinde yer alan bu üçüncü soru ile ilişkili olarak öğretmen görüş ölçeğindeki ikinci maddede yer alan “Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesi öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilemektedir.” İfadesine batığımızda; sosyal bilgiler öğretmenlerinin %41'inin (N=7) “katılım” cevabını verdikleri görülmektedir. Öğretmen görüş anketinin ikinci maddesinin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 3,82$ 'lik ortalama, sosyal bilgiler öğretmen görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “katılım” seçeneğini ifade etmekte; Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesinin öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilediği anlamına gelmektedir. Bunun yanında öğretmenlerin %29'unun (N=5) ise “tamamıyla katılım” cevabını verdikleri, “katılım” ve “tamamıyla katılım” cevaplarını veren öğretmenlerin oranlarının toplamının %70 (N=12) olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerine göre; Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesinin öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Öğrenci bilgi testinde üçüncü soruya verilen cevaplarda kısmen de olsa bu durumu destekler niteliktedir.

Tablo 3'te yer alan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş ölçeğinin üçüncü maddesi olan “Eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde yeteri kadar yer verilmektedir.” ile dördüncü maddesi olan “Orta Asya Türk tarihi konularında eş zamanlı tarih öğretimine ders kitabında yeteri kadar yer verilmemektedir.” ifadelerine bakıldığında bu maddelerin eş zamanlı

Turkish Studies

tarikh öğretimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Üçüncü maddedeki ifadede, sosyal bilgiler öğretmenlerinin %53'ünün (N=9) "kısmen katılırim" şeklinde görüş bildirdikleri görülmektedir. Üçüncü maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,82$ 'lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre "kısmen katılıyorum" seçeneğini ifade etmekte; eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde kısmen yer verilmediği anlamına gelmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinden "katılırim" ve "tamamen katılırim" şeklinde görüş bildirenlerin oranının %18 (N=7) olduğu görülmektedir. Buna göre "kısmen katılırim", "katılırim" ve "tamamıyla katılırim" seçeneklerine verilen cevapların toplam oranı ise; %71'lik (N=12) dilimi oluşturmaktadır. Öğretmenlerin görüşlerine göre; eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde kısmen yer verildiği söylemek mümkündür. Dördüncü maddedeki ifadede ise tarih öğretmenlerinin; %41'inin (N=7) "katılmam" cevabını verdikleri görülmektedir. Dördüncü maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,52$ 'lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre "katılmam" seçeneğini ifade etmektedir. Öğretmenlerden "katılırim" ve "tamamen katılırim" şeklinde görüş bildirenlerin oranının %18 (N=3) olduğu görülmektedir. "Katılmam" ve "asla katılmam" şeklinde görüş bildirenlerin toplam oranı ise; %53 (N=15)'tür. Buna göre de öğretmenlerin yarından fazlasının (%53); Orta Asya Türk tarihi konularında eş zamanlı tarih öğretimine ders kitabında yeteri kadar yer verildiğini ifade ettiklerini söylemek mümkündür. Ancak tarih ders kitapları incelendiğinde, eş zamanlı tarih şeritlerinin yetersiz olduğu, aynı dönemde farklı bölgelerde neler olduğuna ilişkin karşılaştırmaların yer almadığı görülmektedir. Yalnızca ilköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının "İslamiyet Doğuyor" (Genç vd., 2007:76-77) konusunda yer alan şeritler eş zamanlı tarih anlayışına ilişkin örnekler olarak gösterilebilir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin üçüncü ve dördüncü madde ile ilgili görüşlerine ilişkin olarak; tablo 4'te yer alan 6. sınıf öğrencilerinin bilgi testindeki dördüncü maddesindeki "Hz. Muhammed doğduğu sırada Orta Asya'da Kök Türk Devleti vardı.", beşinci maddesindeki "Kök Türkler ile Abbasiler arasında savaş olmuştur.", altıncı maddesindeki "Talas Savaşı, Uygur Devleti kurulmadan önce gerçekleşmiştir." ve yedinci maddesindeki "Emevi Devleti kurulduğu zaman Orta Asya'da Uygur Devleti vardı" sorularına verilen cevaplar incelenebilir.

Bu maddelerden tablo 4'te yer alan dördüncü maddedeki; "Hz. Muhammed doğduğu sırada Orta Asya'da Kök Türk Devleti vardı." ifadesine, 6. sınıf öğrencilerinin %58'si (N=104) "yanlış"; %42'si (N=76) ise "doğru" seçeneğini işaretledikleri görülür. Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin "doğru" seçeneği olduğu göz önüne alındığında; öğrencilerin yarından fazlasının (%58) bu ifadede yanlış oldukları görülmüştür. Eş zamanlı tarih öğretimine ilişkin öğrencilerin durumlarının belirlenmesi için sorulan bu ifadede 6. sınıf öğrencilerinin yarından fazlasının (%58) yanlışması dikkate değer bulunmuştur. Bu ifadede yanlış olmayan öğrencilerin oranı ise %42 olarak belirlenmiştir. Ortaya çıkan sonuç; eş zamanlı tarih öğretimine daha fazla önem verilmesi gerektiği bu araştırmada da belirtilen görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca bu sonuç eş zamanlı tarih öğretimini müfredat programında ve ders kitabında yeterli bulmayan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini de destekler niteliktedir.

Konuyla ilgili olarak tablo 4'ün beşinci maddesindeki; "Kök Türkler ile Abbasiler arasında savaş olmuştur." ifadesine öğrencilerin verdiği cevaplar incelendiğinde ise; 6. sınıf öğrencilerinin %64'ü (N=115) "yanlış" seçeneğini, %36'sı (N=65) "doğru" seçeneğini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin büyük bir kısmının bu ifadede "yanlış", az bir kısmının ise "doğru" seçeneğini işaretledikleri belirlenmiştir. Bu ifadede yanlış seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında öğrencilerin büyük bir kısmının Kök Türkler ile Abbasiler arasında savaş olmadığını bildikleri görülmüştür. Bu sonuç da eş zamanlı tarih öğretimini müfredat programında ve ders kitabında yeterli bulan tarih öğretmenlerinin görüşlerini destekler niteliktedir.

Turkish Studies

Konuyla ilgili tablo 4'te yer alan bilgi testinin altıncı maddesi olan "Talas Savaşı, Uygur Devleti kurulmadan önce gerçekleşmiştir." sorusuna ise 6. sınıf öğrencilerinin; %52'sinin (N=94) "yanlış" seçeneğini, %48'inin ise (N=86) "doğru" seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Sonuç olarak öğrencilerin yarıya yakınının (%52) bu maddede "yanlış" seçeneğini işaretledikleri ve işaretlenmesi gereken seçeneğin "yanlış" olduğu göz önüne alındığında; öğrencilerin yarıdan fazlasının bu ifadede yanılmadıkları görülmüştür. Ancak bu soruda yanılan öğrencilerin oranı (%48) azınsanamayacak kadar yüksektir. Bu sonuç da eş zamanlı tarih öğretimini müfredat programında ve ders kitabında hem yeterli bulan hem yetersiz bulan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini destekler niteliktedir.

Eş zamanlı tarih öğretimi konusunda son olarak tablo 4'ün yedinci maddesinde yer alan "Emevi Devleti kurulduğu zaman Orta Asya'da Uygur Devleti vardı." ifadesinde, 6. sınıf öğrencilerinin %49'unun (N=88) "yanlış" seçeneğini; %51'inin (N=92) ise "doğru" seçeneğini işaretledikleri görülür. Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin "yanlış" olduğu göz önüne alındığında; 6. sınıf öğrencilerinin yarısının (%51) bu ifadede yanıldıkları belirlenmiştir. Elde edilen bu veriye göre ilköğretim öğrencilerinin yarısının bu konuda sorun yaşadığını söylemek mümkündür. Bu konuda 6. sınıf öğrencilerinin kronolojik düşünme becerilerinin yetersiz olduğu da ifade edilebilir. Bu nedenle eş zamanlı tarih öğretimine daha fazla yer verilerek öğrencilerin Türk tarihi açısından önemli dönüm noktalarını daha iyi kavramaları sağlanmalıdır.

Tablo 3'te yer alan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş ölçeğinin beşinci maddesi olan "Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihine ilişkin konularda birinci elden kaynaklara yeteri kadar yer verilmektedir." ifadesi incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin %41'inin (N=7) "kısmen katılıyorum" şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmektedir. Beşinci maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 3,11$ 'lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre "kısmen katılıyorum" seçeneğini ifade etmekte; konularda birinci elden kaynaklara kısmen yer verildiği anlamına gelmektedir. "Katılmam" ve "asla katılmam" görüşünü bildiren öğretmenlerin oranı ise %29 (N=5) olarak görülmektedir. Bu açıdan ders kitaplarının birinci el kaynaklara ilişkin örnekler açısından daha zengin hâle getirilmesi gerektiği söylenebilir. Benzer bir konu ile ilgili olarak tablo 3'te öğretmen görüş ölçeğinin altıncı maddesinde yer alan "Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili konularda görsel materyallere yeterince yer verilmiştir." ifadesini incelediğimizde ise; sosyal bilgiler öğretmenlerinin %36'sının (N=6) "katılmam" cevabını verdikleri belirlenmektedir. Altıncı maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,82$ 'lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre "katılmam" seçeneğini ifade etmektedir. "Katılmam" görüşünü belirten sosyal bilgiler öğretmenlerinin yanında "asla katılmam" görüşünü belirten öğretmenlerin oranı ise %6 olarak görülmektedir. Toplamda "katılmam" ve "asla katılmam" görüşünü belirten öğretmenlerin oranının %42 olduğu göz önüne alındığında, ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili konularda görsel materyallere yeterince yer verilmediği söylenebilir (Tablo 3). Tablo incelendiğinde bu ifadede "katılıyorum" ve tamamiyle katılıyorum görüşünü belirten öğretmenlerin oranı ise % 29 olarak görülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda öğrencilerin başarılarını arttırmak amacıyla ders kitaplarında görsel materyallere daha fazla yer verilmeli ve materyaller daha etkin bir biçimde kullanılmalıdır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin beşinci ve altıncı madde ile ilgili görüşlerine ilişkin olarak; tablo 4'te yer alan 6. sınıf öğrencilerinin bilgi testindeki sekizinci maddedeki "Orhun Yazıtları günümüzde Türkmenistan'da bulunmaktadır." sorusuna verilen cevaplar incelenebilir. Tablo 4'te yer alan sekizinci maddesinde 6. sınıf öğrencilerinin %47'si (N=85) "yanlış" seçeneğini, %53'ü (N=95) ise "doğru" seçeneğini işaretlemiştirler. Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin "yanlış" olduğu göz önüne alındığında; 6. sınıf öğrencilerinin yarıdan fazlasının bu ifadede yanıldıkları (%53) belirlenmiştir. 6. sınıf öğrencilerinden elde edilen bu verilerin öğretmenlerin görüşlerini desteklediğini söyleyebiliriz.

Turkish Studies

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş ölçeğinin yedinci maddesi olan “Orta Asya Türk tarihinin öğretimine ilişkin konularda kronoloji algısını geliştirecek tarih şeritleri yeterlidir.” ifadesi incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin %41’inin (N=7) “kısmen katılırim”; %41’inin (N=7) de “katılmam” cevabını verdikleri görülmektedir (Tablo 3). Yedinci maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,41$ ’lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “kısmen katılırim” ve “katılmam” seçeneklerini ifade etmektedir. Öğretmenlerden “asla katılmam” ve “katılmam” şeklinde görüş bildirenlerin oranının %53 (N=9) olduğu görülmektedir. “Katılırim” şeklinde görüş bildiren öğretmenlerin oranı ise %6’lık (N=1) dilimi oluşturmaktadır. Bunun yanında sosyal bilgiler öğretmenlerinden hiç birisi bu ifadede “tamamen katılırim” görüşünü belirtmemiştir. Buna göre; Orta Asya Türk tarihinin öğretimine ilişkin konularda kronoloji algısını geliştirecek tarih şeritlerinin yetersiz olduğu söylenebilir. Bu nedenle tarih öğretiminin temel unsurlarından biri olan kronoloji becerisinin geliştirilmesi maksadıyla ders kitaplarında tarih şeritlerine daha fazla yer verilmelidir.

Tablo 3’te yer alan yedinci maddeye yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine ilişkin olarak; tablo 4’te yer alan 6. sınıf öğrencilerinin bilgi testin dokuzuncu sorusundaki “Avrupa Hun Devleti ile Büyük Hun Devleti aynı dönemde yaşamamıştır.” ifadesine verdikleri cevaplar göz önüne alınabilir. Buna göre; 6. sınıf öğrencilerinin %54’ü (N=98) “yanlış” seçeneğini; %46’sı (N=82) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu ifadede doğru seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında öğrencilerin büyük bir kısmının bu konuda yanıldığı söylenebilir. Çünkü öğrencilerin sadece %46’sı bu ifadeye doğru cevabı vermiştir. Bu durum öğretmen görüşleri ölçeğinde belirtilen tarih şeritlerini yetersiz bulan (%53) görüşü destekler niteliktedir. Ders kitaplarında tarih şeridi ve eş zamanlı tarih anlayışına ilişkin materyallerin yetersiz olmasının öğrencilerde kronoloji becerisinin gelişmesine olumlu katkı sağlamadığı belirtilebilir.

Tablo 3’te yer alan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş ölçeğinin sekizinci maddesi olan “Orta Asya Türk tarihi öğretiminde tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla tarihsel akış şemalarına yer verilmektedir.” ifadesi incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin %47’sinin (N=8) “kısmen katılırim” cevabını verdikleri görülmektedir. Bu maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,64$ ’lük ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “kısmen katılırim” seçeneğini ifade etmekte; tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla tarihsel akış şemalarına kısmen yer verildiği anlamına gelmektedir. Bu maddede “katılmam” ve “asla katılmam” görüşünü belirten öğretmenlerin toplam oranı ise %41 (N=7) olarak belirlenmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yarıya yakınının tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla tarihsel akış şemasına yer verilmediğini düşünmektedirler.

Tablo 4’te onuncu maddede yer alan “Orta Asya Türk devletlerinin diğer devletlerle ilişkilerinde ticaret yolları önemli rol oynamaktadır.” sorusuna verilen cevapları incelediğimizde; 6. sınıf öğrencilerinin %4’ü (N=8) “yanlış”; %96’sı (N=172) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu ifadede doğru seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında öğrencilerin büyük bir kısmının bu konuda yanılmadıkları söylenebilir. 6. sınıf öğrencilerinin tamamına yakınının bu soruda yanılmamalarında “İpek Yolunda Türkler” ünitesinin olumlu etkisi olduğu düşünülmektedir (TTKB, 2010: <http://ttkb.meb.gov.tr>).

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş ölçeğinin dokuzuncu maddesi olan “Orta Asya Türk tarihi konuları ile ilgili son yapılan araştırmalarla elde edilen bilgiler ders kitaplarında yer almaktadır.” ifadesi incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin %53’ünün (N=9) “katılmam” cevabını verdikleri görülmektedir (Tablo 3). Dokuzuncu maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,76$ ’lık ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “katılmam” seçeneğini ifade etmekte; Orta Asya Türk tarihi konuları ile ilgili son yapılan araştırmalarla elde edilen bilgilerin ders kitaplarında yer almadığı anlamına gelmektedir. Bunun yanında öğretmenlerin %18’inin

Turkish Studies

(N=3) ise “katılım” ve “tamamıyla katılım” şeklinde görüş bildirdikleri görülmektedir. Buna göre ankete katılan öğretmenlerin çoğunun Orta Asya Türk tarihi konuları ile ilgili son yapılan araştırmalarla elde edilen bilgilerin, ders kitaplarında yer almadığını ifade ettikleri görülmüştür.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dokuzuncu madde ile ilgili görüşlerine ilişkin olarak; tablo 4’te yer alan 6. sınıf öğrencilerinin bilgi testindeki on birinci maddesindeki “Orhun Yazıtlarından önce Türklere ait yazılı kaynaklar yoktur.”, on ikinci maddesindeki “Uygurlardan önce kurulan Türk devletlerinde yerleşik hayata ilişkin kanıtlar yer almamaktadır.”, on dördüncü maddesindeki “Kök Türk döneminde Türkler takvim kullanmıştır.” ve on beşinci maddesindeki Uygurlardan önce Türkler madeni para kullanmamışlardır.” sorularına verdikleri cevapları incelenebilir.

On birinci maddedeki; “Orhun Yazıtlarından önce Türklere ait yazılı kaynaklar yoktur.” ifadesine, 6. sınıf öğrencilerinin %47’si (N=85) “yanlış” seçeneğini; %53’si (N=95) ise “doğru” seçeneğini cevaplamışlardır (Tablo 4). Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında 6. sınıf öğrencilerinin yarısından fazlasının (%53) Orhun Yazıtlarından önce Türklere ait yazılı kaynaklar olmadığı ifadesinde yanlışlıkları belirlenmiştir. Bu sonuç 6. sınıf öğrencilerinin %53’ünün Türklerin 8. yüzyıldan önce yazılı kaynaklarının olmadığını düşündüğünü göstermektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında öğretim programlarında ve ders kitaplarında bu konuyla ilgili yeteri kadar örneğin olmamasının etkisi olduğu düşünülmektedir.

Konuyla ilgili olarak tablo 4’te yer alan on ikinci maddedeki “Uygurlardan önce kurulan Türk devletlerinde yerleşik hayata ilişkin kanıtlar yer almamaktadır.” ifadede 6. sınıf öğrencilerinin %57’si (N=103) “yanlış” seçeneğini; %43’ü (N=147) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu ifadenin olması gereken cevabının “yanlış” olduğu göz önüne alındığında; öğrencilerinin yarısından fazlasının (%57) yanlışlıkları belirlenmiştir. Bunun yanında yanlış değerlendiren 6. sınıf öğrencilerinin oranının ise %43 gibi yarıya yakın bir oran olduğu görülmüştür. Yanılan öğrencilerin yarıya yakın olmasında bu konular işlenirken arkeolojik verilere yeterince yer verilmemesinden kaynaklandığı belirtilebilir. Ders kitaplarında da Uygurlara kadar Türklerin tarihi işlenirken arkeolojik verilere yeteri kadar yer verilmediğinden öğrenciler Uygurlardan önce Türklerde yerleşik hayata ilişkin izler olmadığını düşündükleri söylenebilir. Oysaki yapılan araştırmalarda Hunlardan itibaren bu tarz örneklerin olduğu tespit edilmiştir (Klyashtorny ve Sultanov, 2003: 68).

On dördüncü maddede yer alan “Kök Türk döneminde Türkler takvim kullanmıştır.” ifadesinde 6. sınıf öğrencilerinin %50’si (N=90) “yanlış” seçeneğini; %50’si (N=90) de “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir (Tablo 4). Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin “doğru” olduğu göz önüne alındığında; öğrencilerin yarısının (%50) bu ifade konusunda yanlışlıkları, yarısının ise (%50) yanlışlıkları görülmektedir. Yanılan öğrencilerin oranı göz önüne alındığında müfredat programlarında ve kitaplarda dönemin özelliklerini yansıtmak açısından bu tarz konulara daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi atın Orta Asya açısından önemine ilişkin açıklamalar hala programlarda yer almasına rağmen matbaa, takvim, yazı, bilim gibi konulara yeteri kadar vurgu yapılmaması öğrencilerin dönemin Türk toplumunun bazı alanlarda gösterdiği gelişmeyi fark etmesini engellemektedir.

Tablo 4’te konuyla ilgili yer alan on beşinci maddedeki “Uygurlardan önce Türkler madeni para kullanmamışlardır.” ifade incelendiğinde, 6. sınıf öğrencilerinin %50’sinin (N=90) “yanlış” seçeneğini %50’sinin (N=150) ise “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Bu ifadede işaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında; öğrencilerin yarısının yanlışlıkları diğer yarısının ise yanlışlıkları söylenebilir. Bu sonuç öğrencilerin önemli bir kısmının son dönemde yapılan Türk tarihine ilişkin bilimsel çalışmaların sonuçlarından haberdar olmadığını göstermektedir. Ders kitaplarında da bu konulara yeteri kadar yer verilmediği tespit edilmiştir.

Turkish Studies

Tablo 3'te yer alan sosyal bilgiler öğretmen görüşlerinin son maddesi olan “Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili ünitelerde günlük hayata ilişkin konulara yeteri kadar yer verilmemektedir.” ifadesine öğretmenlerin %41'nin (N=13) “katılmam” cevabını verdikleri görülmektedir. Onuncu maddenin analizi sonucu elde edilen $\bar{X} = 2,70$ 'lik ortalama, öğretmenlerin görüşlerinin esas alındığı ölçeğe göre “katılmam” seçeneğini ifade etmektedir. Bu maddeye “katılırim” yanıtını veren öğretmenlerin oranının %24 (N=5) olduğu; “tamamıyla katılırim” maddesiyle ilgili ise hiç bir veri elde edilmediği görülmektedir (N=0). Görüş ölçeğinde ilgili maddeye “asla katılmam” ve “katılmam” şeklinde görüş bildiren öğretmenlerin toplamının oranı ise %47 (N=8) olduğunu göz önüne alındığında bu görüşe katılmayan öğretmenlerin oranının yarıya yakın olduğunu belirtebiliriz.

Konuyla ilgili olarak öğrenci bilgi testinin on üçüncü maddesi olan “Orta Asya ilk Türk devletleri döneminde halkın hepsi hayvancılıkla uğraşmaktadır.” ifadesinde ise 6. sınıf öğrencilerinin %43'ü (N=77) “yanlış” seçeneğini; %57'si (N=103) ise “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. İşaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında; 6. sınıf öğrencilerinin çoğunun (%57) bu ifadede yanıldıkları belirlenmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre, Orta Asya Türk tarihi'nin öğretilmesinde karşılaşılan problemler ile ilgili olarak; sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerinin ne düşündükleri ile bu dersleri alan öğrencilerin bilgilerinin ne şekilde olduğu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Burada, belirtilen gruplarla yapılan görüş ölçeği ve bilgi testi ile elde edilen verilere yer verilmiş ve konuyla ilgili sorunlar ilgililerin dikkatine sunulmuştur.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde karşılaşılan sorunların belirlenmesine yönelik öğretmen görüş ölçeği ve öğrenci testi uygulanmıştır. Yapılan incelemeler ve istatistikî verilerin değerlendirilmesi sonucunda konunun öğretimine ilişkin mekân ve zaman algısı, bilginin güncelliği ilkesi ile ders kitaplarının niteliği gibi hususlarda sorunlar tespit edilmiştir. Araştırmada, öğretmen görüşleri ve öğrenci bilgi düzeyi çerçevesinde çözüm önerileri sunulmuştur. Tarih öğretmenlerinden alınan görüşler tarih dersini alan 9. öğrenci testlerinin sonuçları ile sosyal bilgiler öğretmenlerinden alınan görüşler ise 6. sınıf öğrenci testlerinin sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Araştırmada belirlenen sorunlara, elde edilen bulgular çerçevesinde sırasıyla aşağıda dikkat çekilmiştir.

İlk olarak Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde mekânı algılama ile ilgili sorunlar üzerinde durulmuştur. Mekânı algılama ile ilgili olarak tarih ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşünün alınması için kullanılan “Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihi haritalar yeterlidir.” ifadesine göre; öğretmenlerin Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde mekân temelli sorunların çözülmesi için ders kitaplarındaki tarihî haritaların yeterli olmadığını düşündüklerini söylemek mümkündür. Tarih öğretmenlerinin %15'inin yeterli bulunduğu bu madde için; sosyal bilgiler öğretmenlerinden ise yeterli olduğuna dair görüş bildirenlerin olmadığı görülmüştür. Konuyla ilgili mevcut durumun tespitine yönelik 6. sınıf ve 9. sınıf öğrencilerine yöneltilen bilgi testinde de öğretmenlerin bu görüşünü destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin; Mekânı algılama ile ilgili sorunların belirlenmesine yönelik öğrencilerin bilgi düzeylerinin tespiti için kullanılan “Büyük Hun Devleti ile Uygur Devleti aynı bölgede kurulmuştur.” ifadesine verilen cevaplarda 6. sınıf ve 9. sınıf öğrencilerinin toplamına bakıldığında %49'unun (N=246) “yanlış” seçeneğini işaretledikleri ve yanıldıkları görülmektedir. Bu çerçevede Öğrencilerin yarıya yakınının mekânı algılama konusunda sorun yaşadıkları söylenebilir.

Turkish Studies

Elde edilen sonuçlar, mekân algılama sorunu ile ilgili olarak araştırmanın girişinde belirtilen hususları destekler niteliktedir. Örneğin 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (Genç vd., 2007: 61-75), “İpek Yolunda Türkler” ünitesinde günümüz Orta Asyası’na ilişkin kayda değer bir bilgi yer almamaktadır. Oysa bu ünite işlenirken en önemli materyaller arasında siyasi ve fiziki haritalar olmalıdır.

Bu soruna ilişkin olarak Ortaylı (2009:154); “Gençliğimiz coğrafya ve harita bilmiyor. Hâlbuki tarih zamanlarda ve mekânlarda ustalıklı gezmeyi gerektirir.” demektedir. Ancak ders kitaplarında Orta Asya ilk Türk devletlerinin kurulduğu yerlerin bugün hangi ülke sınırları içerisinde yer aldığını gösteren haritalar kullanılmadığından, konular işlenirken öğrencilerin zihninde herhangi bir coğrafi mekân canlanmamaktadır. Orta Asya Türk tarihi konularının öğretimine ilişkin mekân temelli sorunların çözülmesi için ders ve etkinlik kitaplarında tarihî nitelikli haritaların yanı sıra güncel, siyasi ve fiziki haritalar kullanılmalıdır. Öğrencinin tarihî olayı yeteri kadar anlayıp yorumlayabilmesi ve olayın geçtiği yerin coğrafi özellikleri hakkında da fikir sahibi olabilmesi için materyallere yer verilmelidir. Ayrıca ders kitaplarında kullanılan haritalardan öğrencinin etkili bir şekilde yararlanmasını sağlamak amacıyla konuyla ilgili verilen materyallere ilişkin yönlendirmeler olmalıdır.

Mekân algılama ile ilgili sorunların giderilmesi tarih eğitimi için önem arz etmektedir. Çünkü tarihî açıdan önemli olan çeşitli mekânların tarihi anlamada ve yorumlamada mühim bir rolü vardır. Safran (2006: 85), tarih öğretiminin temelinde “mekân” kavramının büyük önem arz etmekte olduğunu ve tarih dersinde mutlaka söz konusu olabilecek coğrafi bilgilere ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Baykara (2001: 349) da bugün Türklerin atayurdu, öğrenciler için soyut bir kavram olmaktan öteye gidememektedir demektedir. Bunun temel nedeni olarak yeni müfredatta bu konulara yeteri kadar önem verilmemesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ortaöğretim 9. sınıf tarih öğretim programının buradaki araştırmaya ilişkin ünitesinde “Orta Asya’nın coğrafi özelliklerini tanıy.” (TTKB, 2010: <http://ttkb.meb.gov.tr>) kazanımı yer almasına rağmen; açıklamalar kısmında Orta Asya’nın günümüzdeki durumuna ilişkin bir ifade yer almamaktadır. Ders kitabında (Okur vd., 2008: 71) ise; bu kazanıma ilişkin birkaç fotoğraf ve Orta Asya’nın coğrafi sınırlarının tanımlanması dışında hiç bir veri bulunmamaktadır. Orta Asya Türk tarihi konularının bu şekilde işlenmesi tarih öğretiminin hedeflerinden olan millî bilinç oluşturma amacına da hizmet etmemektedir. Ders kitaplarında konuya ilişkin yeterli materyal kullanılmaması nedeniyle öğrencilerin birçoğu; bugün Orta Asya’da yer alan Türk Cumhuriyetleri ile olan tarihi ve kültürel bağlarımız konusunda ilişkilendirmeler yapmakta zorlanmaktadırlar.

İkinci olarak Orta Asya Türk tarihi konularının öğretiminde zaman algısı ile ilgili sorunlar incelenmiştir. Zaman algısına ilişkin olarak öğretmenlerin görüşünün alınması için yöneltilen öğretmen görüş ölçeğindeki ikinci maddesinde yer alan “Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesi öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilemektedir.” ifadesine “katılıyorum” ve “tamamıyla katılıyorum” cevaplarını veren tarih öğretmenlerinin oranlarının toplamının %76 (N=25) olduğu görülmektedir. Tarih öğretmenlerinin görüşlerine göre; Orta Asya Türk devletlerine ilişkin haritalarda farklı dönemlerde kurulmuş devletlerin bir arada gösterilmesinin öğrencilerin zaman algısını olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. 9. sınıf öğrencilerinin öğrenci bilgi testinde üçüncü soruya verdikleri cevaplar da kısmen bu durumu destekler niteliktedir. Öğrenci bilgi testinin üçüncü sorusu olan “Avrupa Hun Devleti, Büyük Hun Devleti’nin sınır komşusudur” ifadesi incelendiğinde; 9. sınıf öğrencilerinin %40’ının (N=128) “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Yanılan öğrencilerin oranının azımsanmayacak kadar çok olduğu görülmektedir. Bu nedenle konuya ilişkin

Turkish Studies

öğrencilere sunulan haritaların yeterli olmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Aynı soru ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine baktığımızda; “katılırim” ve “tamamıyla katılırim” cevaplarını veren sosyal bilgiler öğretmenlerinin oranlarının toplamının %70 (N=12) olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olan öğrenci bilgi testinin üçüncü sorusuna 6. sınıf öğrencilerinin verdiği cevaplar da (%43) bu durumu destekler niteliktedir.

Bu sonuçlar göstermektedir ki hem ilköğretim hem de ortaöğretim ders kitaplarında yer alan haritalarda farklı dönemlerde yaşamış devletlerin komşuymuş gibi gösterilmesi zaman algısına olumsuz bir etki yapmaktadır. Örneğin; ortaöğretim 9.sınıf tarih ders kitabında (Okur vd., 2008: 81) Büyük Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti ve Ak Hun Devleti aynı haritada sınır komşusu gibi gösterilmiştir. Bu durumda bahsi geçen devletlere ilişkin yeteri kadar kronoloji bilgisi olmayan öğrenciler bunları aynı tarihi dönemde yaşamış gibi düşünmektedirler.

Zaman algısı sorununa ilişkin, “Eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde yeteri kadar yer verilmektedir.” ifadesine tarih öğretmenlerinin %40’ının (N=13), sosyal bilgiler öğretmenlerinin ise %53’ünün “kısmen katılırim” şeklinde görüş bildirdikleri, bu çerçevede eş zamanlı tarih öğretimine müfredat programı içeriğinde yeteri kadar yer verilmediği söylenebilir. Yine ilgili soruna ilişkin olarak verilen “Orta Asya Türk tarihi konularında eş zamanlı tarih öğretimine ders kitabında yeteri kadar yer verilmemektedir.” ifadesine ise “katılırim” ve “tamamen katılırim” şeklinde görüş bildirenler tarih öğretmenlerinin oranının %30 (N=10), sosyal bilgiler öğretmenlerinin ise %18 (N=3) olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin bu görüşlerine göre; Orta Asya Türk tarihi konularında eş zamanlı tarih öğretimine ders kitabında yeteri kadar yer verildiğini söylemek mümkündür. Ancak tarih ders kitapları incelendiğinde, eş zamanlı tarih şeritlerinin yetersiz olduğu, aynı dönemde farklı bölgelerde neler olduğuna ilişkin karşılaştırmaların yer almadığı görülmektedir. Yalnızca Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitabının “İslamiyet Doğuyor” (Genç vd., 2007: 76-77) ile ortaöğretim 9. Sınıf Tarih ders kitabının “I. Kök Türk Devleti” (Okur vd., 2010: 84) konusunda yer alan şeritler eş zamanlı tarih anlayışına ilişkin örnekler olarak gösterilebilir.

Zaman algısı ile ilgili sorunun belirlenmesine yönelik olarak verilen, “Orta Asya Türk tarihinin öğretimine ilişkin konularda kronoloji algısını geliştirecek tarih şeritleri yeterlidir.” ifadesine “asla katılmam” ve “ katılmam” şeklinde görüş bildiren tarih öğretmenlerinin oranının %48 (N=25), sosyal bilgiler öğretmenlerinin oranının ise %53 (N=9) olduğu görülmektedir. Buna göre; Orta Asya Türk tarihinin öğretimine ilişkin konularda kronoloji algısını geliştirecek tarih şeritlerinin yetersiz olduğu söylenebilir. Bu soruna ilişkin öğrencilerin bilgi düzeyinin belirlenmesine yönelik sorulan “Avrupa Hun Devleti ile Büyük Hun Devleti aynı dönemde yaşamamıştır.” ifadesine 6. ve 9. sınıfların verdiği cevabın toplamına bakıldığında ise; %59,4’nün (N=297) “yanlış”, %40,6’sının (N=203) ise “doğru” yanıtını verdiği görülmektedir. Bu ifadede doğru seçeneğinin işaretlenmesi gerektiği göz önüne alındığında öğrencilerin büyük bir kısmının yanlışlığı söylenebilir. Bu durum tarih ve sosyal bilgiler öğretmen görüşlerini de destekler niteliktedir. Ders kitaplarında tarih şeridi ve eş zamanlı tarih anlayışına ilişkin materyallerin yetersiz olmasının öğrencilerde kronoloji becerisinin gelişmesi açısından olumsuz bir duruma neden olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin ilgili sorunun tespitine yönelik bilgi düzeylerinin belirlenmesi için sorulan “Emevi Devleti kurulduğu zaman Orta Asya’da Uygur Devleti vardı.” ifadesinde 6.sınıf öğrencilerinin % 51,1’i (N=92), 9. sınıf öğrencilerinin ise %38,1’i (N=122) “doğru” seçeneğini işaretlemişlerdir. İşaretlenmesi gereken seçeneğin “yanlış” olduğu göz önüne alındığında 9. sınıf öğrencilerinin çoğunun bu ifadede yanlış oldukları (%61,9), 6 sınıf öğrencilerinin ise çoğunun (51,1) yanlış oldukları belirlenmiştir.

Elde edilen veriler genel olarak değerlendirildiğinde tarih öğretiminin temel unsurlarından biri olan kronoloji becerisinin geliştirilmesi amacıyla ders kitaplarında tarih şeritlerine daha fazla

Turkish Studies

yer verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Mesela; Pluckrose (1991:9) okullarda tarih öğretiminin amaçlarından biri de öğrencilerin kronoloji bilgisini geliştirmek olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede tarihsel zaman ve kronoloji Orta Asya Türk tarihine ilişkin konuların öğretiminde dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bu konuda Şimşek (2010:77) de kronolojinin, hatırlatıcı bir zihinsel çerçeve işlevini görerek tarihin daha kolay anlaşılmasını sağlar demektir. Aynı şekilde kronolojik düşünme becerisi de tarih öğrenimiyle öğrencilerde geliştirilmesi beklenen tarihsel düşünme becerilerindedir. Bu çerçevede yenilenen lise tarih programlarında kronolojik düşünme becerisinin “Beceriler” başlığı altında öğrencilere kazandırılması istenen becerilerden birisi olduğu görülmektedir (TTKB, 2010: <http://ttkb.meb.gov.tr>).

Yapılan değerlendirmeler sonucunda eş zamanlı tarih öğretimine daha fazla yer verilerek öğrencilerin Türk tarihi açısından önemli dönüm noktalarını daha iyi kavramalarının sağlanması gerektiği belirtilebilir. Örneğin; öğrencilere yöneltilen, “Hz. Muhammed doğduğu sırada Orta Asya’da Kök Türk Devleti vardı.” ifadesine 9. sınıf öğrencilerinin %52’si (N=167)’nin; 6. sınıf öğrencilerinin ise %58’(N=104)’inin “yanlış” seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Bu ifadeye işaretlenmesi gereken seçeneğin “doğru” seçeneği olduğu göz önüne alındığında; her iki grup öğrencinin yarısından fazlasının bu ifadeye yanlış oldukları görülmektedir. Eş zamanlı tarih öğretimine ilişkin öğrencilerin durumlarının belirlenmesi için sorulan bu ifadeye öğrencilerin çoğunun yanlışması dikkate değer bulunmuştur. Ortaya çıkan sonuç, eş zamanlı tarih öğretimine daha fazla önem verilmesi gerektiği görüşümüzü destekler niteliktedir. Örneğin, ortaöğretim 9.sınıf Tarih ders kitabı (Okur vd., 2008: 85-88)’nda yer alan Kök Türk Devleti ile ilgili haritalarda İslam Devleti ile ilgili veriler yer almamaktadır. Orta Asya Türk tarihi konuları işlenirken “Aynı dönemde dünyada neler oluyordu?” şeklinde konulara ve bu konuları destekleyecek materyallere de yer verilmemesi nedeniyle öğrenciler daha sonraki ünitelerde karşılaştıkları bazı olayların Kök Türk ya da Uygur Devleti döneminde yaşanan olaylarla aynı tarihlere gerçekleştiğini algılayamamaktadır. Ders kitaplarındaki bu tarz kurgular nedeniyle öğrenciler tarafından Orta Asya Türk tarihi bitmiş, İslam tarihi başlamış gibi bir algılaşma söz konusudur.

Kronoloji ve zaman algısıyla ilgili sorunların çözülebilmesi için tarih şeritlerinin daha fazla kullanılması, Türk tarihi ile ilgili konular öğretilirken dünyada yaşanan gelişmelere de yer verilmesi, kullanılan haritaların algı yanlışlıklarına neden olmayacak nitelikte olması gerekmektedir.

Üçüncü olarak Orta Asya Türk Tarihi konularının öğretiminde bilginin güncelliği ilkesi ve ders kitaplarının niteliği ile ilgili sorunlar belirtilmiştir. Bilginin güncelliği ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşünün alınması için yöneltilen “Orta Asya Türk tarihi konuları ile ilgili son yapılan araştırmalarla elde edilen bilgiler ders kitaplarında yer almaktadır.” ifadesine tarih öğretmenlerinin %52’sinin (N=17); sosyal bilgiler öğretmenlerinin ise %53’ünün “katılmam” cevabını verdikleri görülmektedir. Bu durumu destekleyen bir örnek verecek olursak; ders kitaplarında Türk tarihinin ilk yazılı belgeleri olarak Orhun yazıtları yer almaktadır. Oysaki yapılan araştırmalarda Türklere ait daha eski yazılı belgelerin olduğu tespit edildiğinden bu bilgi değişmiştir. Tarih disiplindeki bu yaklaşımın ve gelişmelerin tarih öğretiminde özellikle ders kitaplarında yer alması gerekmektedir. Tunçay (1998: 56)’a göre; tarih ders kitapları, basit bir dille tarihçilerin arasındaki önemli tartışmaları yansıtmaması, en yeni çalışma ve bulguları haber vermesi gerekir. Ders kitaplarının niteliğine ilişkin, “Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihine ilişkin konularda birinci elden kaynaklara yeteri kadar yer verilmektedir.” ifadesine öğretmenlerin %42’sinin (N=21) “kısmen katılıyorum” şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Bu açıdan ders kitaplarının birinci el kaynaklara ilişkin örnekler açısından daha zengin hale getirilmesi gerektiği söylenebilir. Yapılan araştırmalarda tarih konularının birinci elden kaynaklara ve kanıta dayalı olarak işlenmesinin öğrenci başarısını belirgin bir biçimde arttırdığı tespit edilmiştir (Doğan, 2008: 181; Işık, 2008: 397). Kanıt kullanarak tarih dersinin işlenmesi öğrencilerin başarısını yükselttiği

Turkish Studies

gibi, çıkarım yapma, kanıt gösterme ve yargıya ulaşma gibi beceriler kazandırmada etkili olmaktadır. 6. sınıf ve 9. sınıf öğrencilerine konuyla ilgili yöneltilen sorular da verilen cevaplar, öğretmenlerin buradaki görüşlerini destekler niteliktedir. Örneğin, bilginin güncelliği ilkesiyle ilgili sorunun tespitine yönelik “Uygurlardan önce Türkler madeni para kullanmamışlardır.” sorusuna toplamda iki sınıfın %52’sinin (N=260) “yanlış”, %48’inin (N=240) ise “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Bu sonuçlar; öğrencilerin yarıdan fazlasının (%52) bu ifade konusunda yanılmadıkları, ama önemli bir oranının (%48) ise yanıldığını göstermektedir. Bu oran, öğrencilerin önemli bir kısmının son dönemde yapılan Türk tarihine ilişkin bilimsel çalışmaların sonuçlarından haberdar olmadıklarını ortaya koymaktadır. Ders kitaplarında da bu konulara yeteri kadar yer verilmediği tespit edilmiştir. İlk ve ortaöğretim müfredatlarında yapılan güncellemelere rağmen, tarih alanında yapılan araştırmalarla elde edilen yeni bilgilere ders kitaplarında yeteri kadar yer verilmemiştir. Bu durum Orta Asya Türk tarihini içeren ünitelerde de karşımıza çıkmaktadır. 2007 yılında Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından kabul edilen tarih öğretim programında “Yeni bulgular ve bilimsel gelişmeler ışığında tarihî bilginin ve yorumların değişebilirliğini kavrar.” (TTKB, 2010) şeklinde bir kazanıma yer verilmiştir. Ancak programın İlk Türk Devletleri ünitesine baktığımızda ise, açıklamalar bölümünde “Günlük yaşamda atın önemine değinilecektir.” gibi bir açıklamaya rastlamaktayız. Orta Asya Türk tarihi ile ilgili bütün anlatımlarda atın ve hayvancılığın Türk kültüründeki yerine ilişkin ifadeler yer almasına rağmen programda bu konunun yine de vurgulanması gerekli görülmüştür. Ancak klasik bilgilerin dışında, 2001 ve 2005 yılları arasında yapılan çalışmalar sonunda gün yüzüne çıkarılan Bilge Kağan Hazinesi, Kök Türk paraları gibi güncel gelişmelerin ünitenin açıklamalarında yer almaması bir çelişki olarak görülmektedir. Program çerçevesinde hazırlanan 9. sınıf ders kitabında da güncel gelişmelere yer verilmemiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi atın Orta Asya açısından önemine ilişkin açıklamalar hala programlarda yer almasına rağmen matbaa, takvim, yazı, bilim gibi konulara yeteri kadar vurgu yapılmaması öğrencilerin dönemin Türk toplumunun bazı alanlarda gösterdiği gelişmeyi fark etmesini engellemektedir.

Ders kitaplarının niteliği ile ilgili öğretmenlere yöneltilen “Ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili konularda görsel materyallere yeterince yer verilmiştir.” ifadesine “katılmam” ve “asla katılmam” görüşünü belirten tarih öğretmenlerinin oranının %49; sosyal bilgiler öğretmenlerinin ise oranının %42 olduğu görülmüştür; bunun da ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihi ile ilgili konularda görsel materyallere yeterince yer verilmediği anlamına geldiği söylenebilir. Bu görüş doğrultusunda öğrencilerin başarılarını arttırmak amacıyla ders kitaplarında görsel materyallere daha fazla yer verilmeli ve materyaller daha etkin bir biçimde kullanılmalıdır. Ders kitaplarının niteliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin yanında öğrencilerin bilgi düzeyinin belirlenmesine yönelik olarak “Orhun yazıtlarından önce Türklere ait yazılı kaynaklar yoktur.” ifadesinde 6.sınıf öğrencilerinin % 52,8’i (N=95), 9. sınıf öğrencilerinin ise %32,2’si (N=103) doğru seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre, 9. sınıf öğrencilerinin çoğunun yanılmadıkları (%67,8), 6. sınıf öğrencilerinin ise çoğunun (52,8) yanıldıkları belirlenmiştir. Bu da bize; öğrencilerin azımsanamayacak bir kısmının Türklerin 8. yüzyıldan önce yazılı kaynaklarının olmadığını düşündüğünü göstermektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında öğretim programlarında ve ders kitaplarında konuya ilişkin yeteri kadar örneğin olmamasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Aynı soruna ilişkin öğrencilere yöneltilen “Uygurlardan önce kurulan Türk devletlerinde yerleşik hayata ilişkin kanıtlar yer almamaktadır.” ifadesinde iki sınıfın verdiği cevabın toplamına bakıldığında ise; %55,2’sinin (N=276) “yanlış”, %44,8’inin (N=224) ise “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Buna göre toplamda dikkate değer bir oranda öğrencinin (%44,8) bu ifadede yanıldığı görülmüştür. Bu konular işlenirken arkeolojik verilere daha fazla yer verilmelidir. Ders kitaplarında da Uygurlara kadar Türk tarihi işlenirken arkeolojik verilere yeteri kadar yer

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

verilmediğinden öğrencilerin azımsanmayacak bir oranı Uygurlardan önce Türklerde yerleşik hayata ilişkin izler olmadığını düşünmektedirler. Oysaki yapılan araştırmalarda Hunlardan itibaren bu tarz örneklerin olduğu tespit edilmiştir (Klyashtorny ve Sultanov, 2003: 68). Aynı sorunun tespitine yönelik olarak öğrencilere sorulan, “Kök Türk döneminde Türkler takvim kullanmıştır.” ifadesinde iki sınıfın toplamına bakıldığında ise; öğrencilerin %43,4’ünün (N=217) “yanlış”, %56,6’sının (N=283) “doğru” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. 6. sınıf öğrencilerin bu konuda yarısının (%50) yanılığında oldukları görülmektedir. “Doğru” seçeneğini işaretleyen 9. sınıf öğrencilerinin (%60,3) 6. sınıf öğrencilerinden (%50) daha fazla olduğu görülmüştür. Bu nedenle müfredat programlarında ve kitaplarda dönemin özelliklerini yansıtmak açısından bu tarz konulara daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak; Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren sosyal bilgiler ve tarih derslerinin öğretim programlarının konuları arasında yer alan Orta Asya ilk Türk Devletlerine ilişkin konuların öğretiminde karşılaşılan sorunların çözümü açısından güncellenen müfredatların yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu konuların işlenişinde karşılaşılan sorunlar yukarıda bahsedilen tarih öğretiminin amaçlarına ulaşma açısından da sorun teşkil etmektedir. Türk tarihi ve kültürünün temellerini bilen, araştıran, sorgulayan, analitik ve yaratıcı düşünen vatandaşlar yetiştirmek için öğretim programları ile bunlara bağlı olarak yazılan ders kitaplarının içerikleri bu amaca hizmet etmek açısından yetersizdir. Bu çalışma sırasında öğretmenler ve öğrencilerle yapılan anketler de göstermektedir ki; tarih öğretimindeki yeni yaklaşımlar ve Türk tarihine ilişkin son bulgular bu konuların işlenişine tam anlamıyla yansıtılmamıştır.

KAYNAKÇA

- ATA, B. (1999). “John Dewey ve Türkiye’de İlköğretimde Tarih Öğretimi (1923-1930)” **“Atatürk’ün Cumhuriyet’in İlânından Sonraki Hedefleri Sempozyumu”, İzmit, 4-6 Haziran 1998**, (Yayına Hazırlayan; (Ç. Baytekin, B. Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 57-77.
- BAYKARA, T. (2002). “Türklüğün En Eski Zamanları”, **Genel Türk Tarih**, Cilt 1, Ankara, 277-307.
- ÇAPA, M. (2002). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 29-30, Mayıs-Kasım, 39-55.
- DEMİRCİOĞLU, İ. H. (2006). “Lise Öğrencilerinin Tarih Dersinin Amaçlarına Yönelik Görüşleri”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 4 (2), 153-164.
- DEMİRCİOĞLU, İsmail Hakkı (2010). “Tarih Öğretiminin Amaçları”, **Tarih Nasıl Öğretilir**, Ed. Mustafa Safran, Ankara: Yeni İnsan Yayınevi, s.65-69.
- DİLEK, D. (2010). “Tarihsel İmgelem”, **Tarih Nasıl Öğretilir**, Ed. M.Safran, Ankara: Yeni İnsan Yayınevi, 104-111.
- DİNÇ, E. (2006). “Tarih Eğitmcilerinin Mevcut Lise Tarih Müfredat Programı ve Tarih Öğretmenin Amaçları Hakkındaki Görüşleri”, **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)**, 7(2), 263-276.
- DİNÇ, E., Doğan, Y. (2007). “Birinci Elden Tarih Kaynaklarının Sosyal Bilgiler ve Tarih Derslerinde İnternet Üzerinden Kullanımı: ABD ve İngiltere’den Uygulama Örnekleri”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 11, (2), 195-220.

- DOĞAN, Y. (2008). “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıt Kullanmanın Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 12 (2), 181-190.
- GENÇ, E. vd. (2007). **Sosyal Bilgiler 6**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- IŞIK, H. (2008). “Tarih Öğretiminde Doküman Kullanımının Öğrencilerin Başarılarına Etkisi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 16 (2), 389-402.
- KARAL, E. Z. (1956). “Tarih Öğretimi ve Meseleleri” **Eğitim Hareketleri**, 23, 14-18.
- KÖKSAL, H. (2007). “İlkçağ’da Vatandaşlık Eğitimi Olarak Tarih Öğretimi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 15 (1), 271-278.
- KLYASHTORNY, S.G., SULTANOV, T.İ. (2003). **Türkün Üç Bin Yılı**, (Çev. A. Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- OKUR, Y. vd. (2008). **Tarih 9**, MEB Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (2009). **Tarih Yazıcılık Üzerine**, Ankara: Cedit Neşriyat.
- ÖZTÜRK, M. (2010). “Mekâmı Algılama Becerisi”, **Tarih Nasıl Öğretilir**, Ed. M.Safran, Ankara: Yeni İnsan Yayınevi.
- PLUCKROSE, H. (1991). **Children Learning History**, Oxford: Basil Blackwell.
- SAFRAN, M. (2006). “Ders Kitaplarımızdaki ‘Türk Dünyası’ Konularına İlişkin Bir Çalışma” **Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler**, Gazi Kitapevi Yayınları, Ankara, 79-86.
- SAFRAN, M. (2006). “Türk Tarihi Öğretimi ve Meseleleri” **Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler**, Gazi Kitapevi Yayınları, Ankara, 175-189
- SAKAOĞLU, N. (1998). “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Ed. S. Özbaran, İzmir, 143-151.
- SUNGU, İ. (2002). “Tarih Öğretimi Hakkında” Çeviriyazı: Bahri ATA, Millî Eğitim Dergisi, Ankara, 153-154
- ŞİMŞEK, A. (2010). “Kronoloji ve Zaman Algısı”, **Tarih Nasıl Öğretilir**, Ed. M.Safran, Ankara: Yeni İnsan Yayınevi, 77-83.
- TOSH, J. (1997). **Tarihin Peşinde**, (Çev. Ö. Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TTKB (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı) (2010) <http://www.ttkb.meb.gov.tr> adresinden 28 Haziran 2010 tarihinde alınmıştır.
- TUNÇAY, M. (1998). “Tarih Öğretiminin İyileştirilmesine Yönelik Düşünceler”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Ed. S. ÖZBARAN, İzmir, 55-57.
- VELLA, Y. (2001). “Yaratıcı Tarih Öğretimi”, (Çev. B. ATA). **Millî Eğitim Dergisi**, 150, 3-5.
- YILDIZ, Ö., (2003). “Türkiye’de Tarih Öğretiminin Sorunları Ve Çağdaş Çözüm Önerileri” **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15 (2003/2) , 181-190.